

ŠV. RAPOLO KALINAUSKO ATSIMINIMŲ RANKRAŠTIS IR JO KELIAS Į LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKĄ

INGRIDA PAJEDAITĖ

Įvadas. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rankraščių skyriuje saugomas unikalus archyvinių dokumentų, 1988 m. gautų iš tuometinių Lietuvos SSR Knygų rūmų (dabar Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – LNMMB) Bibliografijos ir knygotyros centras), rinkinys, pavadintas *Vilniaus arkivyskupijos dokumentų kolekcija* (f. 318)¹. Tarp vertingiausių kolekcijos rankraščių – Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, aukščiausių Katalikų Bažnyčios hierarchų raštai, Vilniaus arkivyskupijos bažnyčių ir vienuolynų istorijos šaltiniai, iškilių dvasininkų, patyrusių totalitarinio sovietų režimo represijas, asmens bylos ir kita medžiaga. 1999 m., betvarkant neaprašytus kolekcijos dokumentus, į šio straipsnio autorės rankas pateko aplankas su nemažu pluoštu ne itin lengvai skaitomu braižu lenkų kalba prirašytų pageltusių lapų. Kadangi nebuvo nei antraštinio lapo, nei autoriaus parašo, iš pradžių atrodė, kad rankraščio mįslė taip ir liks neįminta, tačiau pradėjus gilintis į jo turinį, daug kas ėmė aiškėti. Kuo toliau, tuo labiau stiprėjo įsitikinimas, kad tai vilniečio inžinieriaus, 1863–1864 m. sukilimo veikėjo, Sibiro tremtinio, 1991 m. Romoje kanonizuoto vienuolio Juozapo Kalinausko, karmelitų vienuolijoje gavusio Rapolo vardą (Józef Kalinowski *alias* o. Rafał od św. Józefa OCD *alias* św. Rafał Kalinowski, 1835–1907), atsiminimų, rašytų 1903–1904 m., autografas². Svarių argumentų šiai prielaidai paremti tuo metu surasti nebuvo lengva. Lietuviškoje spaudoje vyravo trumpos Kalinausko biogramos, informacijos, 1863–1864 m. sukilimo problemas gvildenančios publikacijos,

¹ Rankraščių priėmimo aktas Nr. 18, Vilnius, 1988-04-16, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, (toliau – LMAVB RS).

² [Józef Kalinowski O. Rafał od św. Józefa], [*Wspomnienia 1835–1877*], Klasztor Karmelitów Bosych w Czern[y], 1903[–1904], [rankraštis], (toliau – AR), in: LMAVB RS, f. 318, b. 33774.

kuriuose apie jį dažniausiai galėdavai aptikti vos keletą sakinių³. Daug informatyvesni lenkiški ir kitomis kalbomis rašyti veikalai apie Kalinauską⁴, jo memuarų⁵, laiškų⁶, įvairių raštų⁷ tomai Lietuvoje vis dar buvo (deja, ir dabar tebėra) bibliografinė retenybė⁸. Vieno žymiausių Kalinausko rankraštinio palikimo tyrinėtojų ir skelbėjų Ryszardo Benderio teiginys, kad atsiminimų originalas dingo Vilniuje per Antrąjį pasaulinį karą⁹, iš esmės neprieštaravo minčiai, kad jis išliko ir yra saugomas Lietuvoje. Vis dėlto dar reikėjo atsakyti į klausimą, ar atrastasis rankraštis nėra kito asmens ranka darytas atsiminimų nuorašas. Palyginus Kalinausko rašyenos pavyzdžius su rastuoju dokumentu, paaiškėjus kai kurioms kitoms svarbioms aplinkybėms, beveik

³ [Juozas Vaišnora MIC] J. V., „Kalinauskas Juozapas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957, p. 321–322; Ona Maksimaitienė, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius: Mintis, 1969, p. 34, 35, 39, 48, 66; Ona Maksimaitienė, „Kalinauskas Juozas“, in: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1986, p. 185; Edvardas Rydzikas, „Dar vienas Vilniaus palaimintasis – tėvas Rapolas Juozapas Kalinauskas (1835–1907)“, in: *Katalikų kalendorius žinynas: 1989(C)*, sudarė Vaclovas Aliulis, Vytautas Ališauskas, Kaunas–Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencijos leidinys, 1989, p. 122–127; „Juozapas Rapolas“, in: *Krikščioniškiosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 146.

⁴ Pagrindinę bibliografiją žr. Czesław H[onory] Gil OCD, Szczepan T[adeusz] Praśkiewicz OCD, „Bibliographia Sancti Raphaëlis Kalinowski“, in: *Archivum bibliographicum Carmeli Teresiani*, t. 29, Roma: Teresianum, 1994, p. 2–143. Naujesnės literatūros nuorodas žr. Zofia Pałubska, Beata Krasucka, „Rafał Kalinowski“, in: *Encyklopedia katolicka*, t. 16: *Porpora–Reptowski*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012, p. 1149–1152.

⁵ Józef Kalinowski O. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, wydał Ryszard Bender, (ser. *Materiały Źródłowe do Dziejów Kościoła w Polsce*, 3), Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce, 1965. 2013 m. pasirodė antrasis šios knygos leidimas: Józef Kalinowski św. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, opracowanie Ryszard Bender, Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2013.

⁶ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, wydał Czesław Gil OCD, t. 1, d. 1: 1856–1872, d. 2: 1873–1877, (ser. *Materiały Źródłowe do Dziejów Kościoła w Polsce*, 8–9), Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1978; t. 2, d. 1: 1878–1899, d. 2: 1900–1907, Kraków: Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, 1985–1986.

⁷ Bł. Rafał Kalinowski, *Świętymi bądźcie!: Konferencje i teksty ascetyczne*, zebrał, opracował wstępem i przypisami opatrzyl Czesław Gil, Kraków: Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, 1987.

⁸ Už pagalbą parūpinant tyrimui būtinus leidinius ir kopijas nuoširdžiai dėkoju dr. Linai Balaišytei, kolegėms Anai Venclovienei ir Martai Snarskienei.

⁹ Ryszard Bender, „Wstęp“, in: Józef Kalinowski O. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, 1965, p. XXV.

neliko abejonų, kad tai – originalas. Apie neįtikimą atradimą 2000 m. vasarį paskelbta katalikų mėnraštyje *Sandora*¹⁰. Siekiant paskleisti žinią apie unikalią rankraštį dar plačiau, parengtas šis straipsnis.

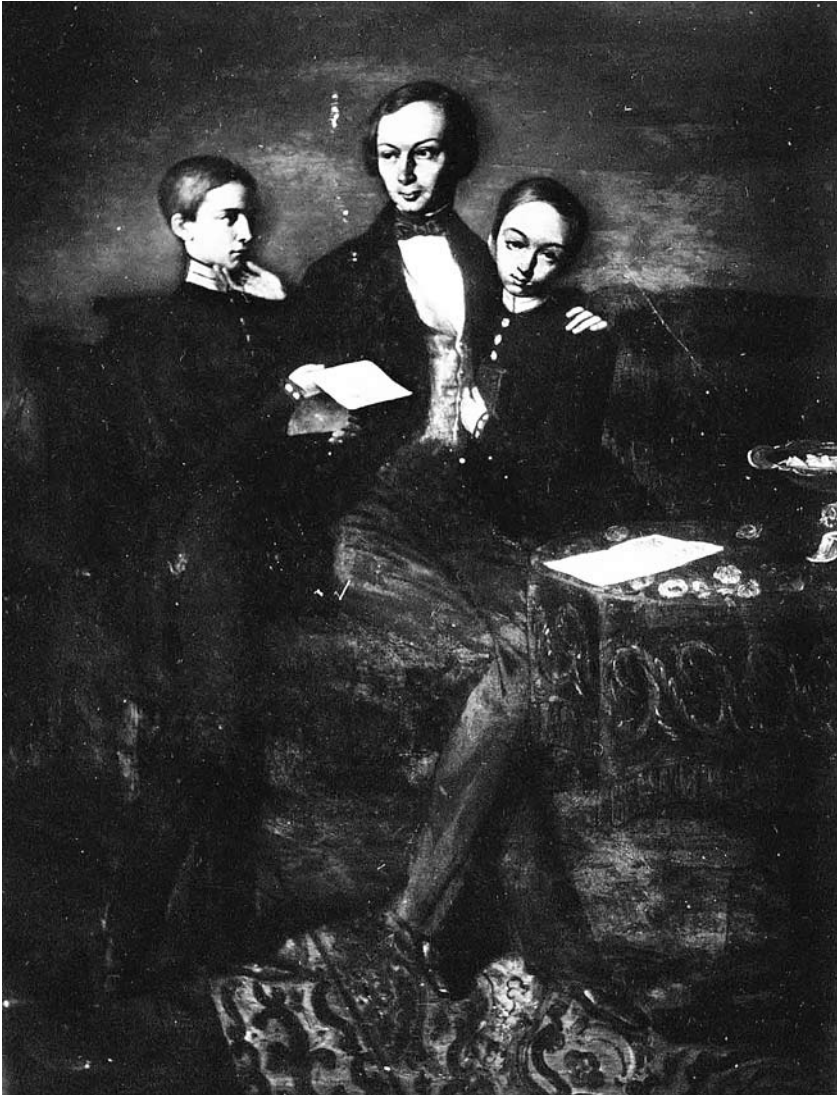
Straipsnyje glaustai pristatomi reikšmingesni memuaristo biografijos faktai, atskleidžiamos atsiminimų parašymo ir rankraščio patekimo į LMAVB aplinkybės, analizuojami kitose atminties institucijose esantys jo nuorašai, tiriama jo publikavimo istorija, pateikiama šaltiniotyrynė dokumento charakteristika, aptariamos jo turinio ir struktūros ypatybės.

Šv. Rapolo Kalinausko biografijos punktyras. Atsiminimų autorius gimė 1835 m. rugsėjo 1 (13) d. Vilniuje bajorų šeimoje. To paties mėnesio 9 (21) d. Šv. Jonų bažnyčioje buvo pakrikštytas Juozapo vardu¹¹. Jo tėvas Andrius Kalinauskas (Andrzej Kalinowski, 1805–1878) buvo Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinis, Vilniaus bajorų instituto matematikos dėstytojas, šio instituto inspektorius ir direktorius (1852–1857), visą savo gyvenimą paskyręs pedagoginiam darbui ir išugdęs ne vieną garsią to meto asmenybę (1 pav.). Motina Juzefa (Józefa z Połonskich Kalinowska, † 1835) mirė praėjus vos kelioms dienoms po Juozapo gimimo¹². Jį ir dvejis metais vyresnį brolių Viktorą ėmėsi globoti jaunesnioji motinos sesuo Viktorija (Wiktoria z Połońskich Kalinowska), su kuria Andrius Kalinauskas 1838 m. susituokė ir kuri pagimdė tris vaikus: Karolį, Emiliją, Gabrielių. Kai 1845 m. šį pasaulį paliko ir ji, Andrius Kalinauskas po poros metų vedė trečią kartą. Su daug jaunesne naująja žmona Sofija (Zofia z hr. Puttkamerów Kalinowska, 1825 ar 1828–1897) susilaukė dar keturių atžalų: Marijos, Aleksandro, Monikos ir Jurgio. Tai buvo išsilavinusi, labai jautri, giliai tikinti ir pamaldi moteris, savo ir vyro vaikams iš ankstesnių santuokų įskiepijusi tradicinius

¹⁰ Ingrida Pajedaitė, „Šventasis Juozapas Rapolas Kalinauskas: Gyvenimo puslapiai“, in: *Sandora*, Vilnius, 2000, Nr. 2, p. 42–45.

¹¹ Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios krikšto metrikų knyga, 1833–1835, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 604, ap. 10, b. 271, l. 104r. Atsižvelgiant į tai, kad Rusijos imperijoje, kitaip negu daugelyje kitų šalių, iki 1918 m. vasario vis dar galiojo senasis Julijaus kalendorius, straipsnyje, kai to reikia, nurodomos dvigubos datos: pirmiausia – autentiškuose imperiniuose dokumentuose užfiksuotos datos pagal Julijaus kalendorių, o šalia jų skliaustuose, – perskaičiuotos pagal Grigaliaus kalendorių.

¹² Čia ir toliau Kalinausko biografijos duomenys pateikiami pagal: AR; Ryszard Bender, „Wstęp“, p. V–XXVII; Czesław Gil OCD, „Wstęp“, in: Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 1: 1856–1872, 1978, p. 9–33; Edvardas Ryzdikas, *op. cit.*, p. 122–127; „Kalinauskas Juozapas“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 9, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, p. 202.

1 pav. Andrius Kalinauskas su sūnumis Viktoru ir Juozapu (dešinėje). Portreto fotokopija. Fotografas nežinomas. LMAVB RS, f. 318, b. 33811, l. 1r

krikščioniškos moralės principus. Nuo 1843 m. jaunas Kalinauskas mokėsi Vilniaus bajorų institute, kurį baigė 1850 m. aukso medaliu. Tais pačiais metais pradėjo studijas Hori-Horkų (dabar Horkos, Baltarusija) žemės ūkio institute, tačiau po poros metų nusprendė jų nebetęsti. 1853 m. rudenį perėjo į Nikolajaus inžinerijos mokyklą (nuo 1855 m. – akademija) Sankt Peter-

burge, kurią baigė 1857 m. Kartu su inžinieriaus diplomu čia įgijo ir Rusijos imperijos kariuomenės leitenanto laipsnį. Porą metų šioje mokykloje dėstė matematiką. 1859–1860 m. dalyvavo Odesos-Kijevo-Kursko geležinkelio linijos statybos darbuose. Jam buvo pavesta ištirti vietovę tarp Kursko ir Kotonoto bei nužymėti būsimą geležinkelio trasą. 1860 m. rudenį pasiūstas į Brestą, vadovavo tvirtovės fortifikacinių įrenginių statybai. 1862 m. jam suteiktas Rusijos imperijos armijos kapitono laipsnis. Breste Kalinauską pasiekė pirmosios žinios apie sukilimą. 1863 m. gegužę išėjo į atsargą ir netrukus stojo į sukilėlių gretas. Paskirtas Lietuvos provincijų valdymo skyriaus Karinio poskyrio viršininku. Siekė centralizuoti vadovavimą sukilėlių būriams, organizavo jų aprūpinimą ginklais ir maistu. 1864 m. naktį iš kovo 12 į 13 d. (24/25 d.) Vilniuje, namuose, policijos suimtas ir nuteistas mirti. Aktyvių artimųjų ir pažįstamų pastangų dėka mirties bausmė pakeista 10 metų katargos.

1865 m. balandžio viduryje Kalinauskas drauge su daugeliu kitų tremtinių pasiekė prie Angaros įsikūrusį Usolės miestelį Irkutsko gubernijoje. Čia veikė didelės druskos kasyklos, kuriose nemažai sekinančio darbo valandų teko išverti ir Kalinauskui. Fizinis, emocinis ir dvasinis diskomfortas, kurį patyrė šioje nuošalioje ir atšiaurioje vietovėje, priartino jį prie Dievo. Retas atokvėpio minutes skirdavo maldai, užsienio kalbų įgūdžių tobulinimui, domėjosi Bažnyčios istorija, skaitė knygas, kurias atsiųsdavo namiškiai. 1868 m. atleistas nuo priverčiamųjų darbų, jam suteikta galimybė apsigyventi bet kurioje Irkutsko gubernijos vietoje. Kalinauskas pasirinko Irkutską. Čia ėmėsi mokytojo darbo, įsitraukė į Rusijos imperatoriškosios geografijos draugijos Sibiro skyriaus veiklą, dalyvavo mokslinėje ekspedicijoje į Kultuką prie Baikalo. 1872 m. vasarą išvyko į Permę, po metų persikėlė į Smolenską, kur 1874 m. vasarį sulaukė laisvės dekreto. Grįžti į gimtinę jam nebuvo leista, tad pasuko į Lenkijos Karalystę. Varšuvoje gavo pasiūlymą tapti kunigaikščio Władysława Czartoryskio (1828–1894), gyvenusio emigracijoje Paryžiuje, sūnaus Augusto (August Czartoryski, 1858–1893) auklėtoju. Paryžiuje Kalinauskas užsibuvo neilgai, nes dėl jaunojo auklėtinio ligos (sirgo džiova) teko daug keliauti. Aplankė nemažai miestų ir kurortų Šveicarijoje bei Prancūzijoje, aktyviai bendravo su įvairių vienuolijų nariais, domėjosi jų gyvensena. Po trejų kelionėse praleistų metų ryžosi įgyvendinti ilgai puoselėtą svajonę – pašvęsti savo gyvenimą Dievui ir Bažnyčiai. 1877 m. liepos 15 d. atvyko į Basųjų karmelitų vienuolyną Grace (Austrija). Liepos 16 d. pradėjo noviciatą. Per įvilktuves lapkričio 26 d. priėmė šv. Juozapo Rapolo vardą. 1878 m. pabai-goje buvo išsiųstas į Dėro (Győr, kitaip Raab, Vengrija) konventą gilinti teo-

logijos ir filosofijos žinių. 1881 m. lapkričio 27 d. davė amžinuosius įžadus ir išvyko į tuometės Austrijos-Vengrijos valstybės teritorijoje, netoli Krokuvos, įsikūrusį Černos basųjų karmelitų vienuolyną. 1882 m. sausio 15 d. įšventintas kunigu, o baigiantis metams tapo šio vienuolyno vyresniuoju (perrinktas 1888 ir 1894 m.). Ordino vyresnybės pavedimu užsiėmė naujų basųjų karmeličių vienuolynų Peremislyje (1884) ir Lvove (1888) steigimo reikalais. 1892 m. paskirtas ką tik įkurto Vadovicių (Lenkija) vienuolyno vyresniuoju (perrinktas 1897 ir 1906 m.). Čia rūpinosi naujos Šv. Juozapo bažnyčios ir vienuolyno statybomis. Pablogėjus sveikatai, 1898 m. spalį, šių pareigų atsisakė ir grįžo į Černą. 1899 m. paskirtas ordino provincijolo vikaru Galicijos basųjų karmeličių vienuolynų reikalams. Šias pareigas ėjo iki mirties. Pasižymėjo pamaldumu, apaštalinio uolumu, rodė vienuolinio gyvenimo pavyzdį, buvo vertinamas kaip geras dvasios vadovas, eruditas. Tarp savo apaštalinio programų jis labiausiai akcentavo atgailos sakramento reikšmę. Tiek daug laiko praleisdavo klausydamas išpažinčių, kad ilgainiui imtas vadinti „išpažinties kankiniu“. Reikšmingai prisidėjo prie vienuolinio gyvenimo atnaujinimo Lenkijoje.

Po vienuolyno skliautais Kalinauskas surado palankią terpę ir intensyviai intelektualinei, leidybinei veiklai. Būtent vėlyvuoju gyvenimo laikotarpiu buvo parengtos ir dienos šviesą išvydo svarbiausios jo publikacijos¹³. Kalinauskas vienas pirmųjų atkreipė dėmesį į XVII a. gyvenusią vienuolę, mistikę Jėzaus Teresę (Marianna Marchocka *alias* Teresa od Jezusa, 1603–1652), siekė inicijuoti jos beatifikacijos procesą (pradėtas 2007 m.). Tuo tikslu įvairiuose archyvuose ir bibliotekose tyrinėjo, kaupė ir skelbė su ja susijusią medžiagą¹⁴. Eilę metų trukusius archyvinių šaltinių tyrimus vainikavo 1900–1904 m. Krokuvoje išleistas Vilniaus, Lvovo, Varšuvos ir Krokuvos basųjų karmeličių vienuolynų kronikų keturtomis¹⁵.

Kalinausko gyvybė užgeso 1907 m. lapkričio 15 d. Vadovicėse. Palaidotas Černos vienuolyno kapinėse. Netrukus jo kapas ėmė garsėti stebuklais.

¹³ Svarbiausių Kalinausko publikacijų sąrašą žr. Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XVIII–XIX.

¹⁴ Plačiau apie tai žr. Czesław Gil OCD, „Wstęp“, p. 23.

¹⁵ *Klasztory karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i Rusi: Ich początek, rozwój i tułactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych*, [t. 1]: Wilno, w Krakowie: nakładem Karmelitanek Bosych, 1900; [t. 2]: Lwów–Warszawa, w Krakowie: nakładem Karmelitanek Bosych, 1901; [t. 3]: Warszawa, w Krakowie: nakładem Karmelitanek Bosych, 1902; [t. 4]: Kraków, w Krakowie: nakładem Karmelitanek Bosych, 1904.

Praėjus dvidešimčiai metų po tėvo Rapolo mirties, imtasi žygių inicijuoti jo beatifikacijos procesą. 1937 m. Kalinausko palaikai perkelti į Černos vienuolyno koplyčią. 1980 m. dekretu patvirtintas jo dorybių heroiškas, o 1983 m. – tikru pripažintas stebuklingas kunigo Vladislavo Misiaus (Władysław Miś, 1882–1954), sirgusio kaulų džiova, pagijimas. 1983 m. birželio 22 d. Krokuvoje popiežius Jonas Paulius II (2014 m. kanonizuotas) paskelbė tėvą Rapolą Bažnyčios palaimintuoju, o 1991 m. lapkričio 17 d. Romoje – šventuoju. Kanonizacijos apeigose Romoje dalyvavo tikinčiųjų delegacijos iš Lietuvos, Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos. Tarp jų – Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis, Lenkijos prezidentas Lechas Wałęsa¹⁶. 2006 m. balandžio 28 d. Vilniaus r. Nemėžio vidurinei mokyklai suteiktas Šv. Rapolo Kalinausko vardas¹⁷. 2007 m. lapkritį, minint 100-ąsias šventojo mirties metines, Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje atidengta jam skirta atminimo lenta¹⁸. 2011 m. lapkričio 6 d. Nemėžyje Vilniaus arkivyskupas kardinolas Audrys Juozas Bačkis pašventino pirmąją ir kol kas vienintelę Lietuvoje jo vardo bažnyčią¹⁹. Lenkijoje šv. Rapolui Kalinauskui dedikuotų šventovių priskaičiuojama daug daugiau: apie 18 bažnyčių, 25 koplyčios. Šv. Rapolo Kalinausko parapijos įkurtos Usoleje (Rusija) ir Charкове (Ukraina). Šventąjį minime lapkričio 20 d. Jis laikomas Sibiro tremtinių, karių, karininkų ir beviltiškoje padėtyje atsidūrusių žmonių globėju²⁰.

Atsiminimų parašymo aplinkybės. Kalinauskas nebuvo iš tų žmonių, kurie mėgtų atkreipti į save dėmesį, pasakoti apie asmeninį gyvenimą ar prisiminti praeitį. Amžininkų liudijimu, tapęs vienuoliu jis tvirtai laikėsis nuostatos niekada apie save nekalbėti, nebent palieptas²¹. Tad kas gi nutiko

¹⁶ Edvardas Rydzikas, *op. cit.*, p. 126–127; Vanda Ibianska, „Šventasis Rapolas Kalinauskas“, in: *Artuma*, Kaunas, 2012, Nr. 10, p. 32.

¹⁷ Henryk Mażul, „Teraz pod pieczę patrona: Szkoła w Niemieżu liczy lat 60“, in: *Tygodnik Wileńszczyzny*, Wilno, 2006-04-27–2006-05-03, Nr. 17, p. 6.

¹⁸ Jadwiga Podmostko, „Jego serce było otwarte na potrzeby bliźnich: [Odsłonięcie tablicy pamiątkowej ku szczy św. Rafała Kalinowskiego], in: *Kurier Wileński*, Wilno, 2007-11-20, Nr. 220, p. 4.

¹⁹ *Nemėžyje pašventinta naujai pastatyta katalikų bažnyčia*, Vilniaus r. savivaldybės inf., in: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-11-07-nemezyje-pasventinta-naujai-statyta-kataliku-baznycia/71666>, (2015-05-11).

²⁰ Zofia Pałubska, Beata Krasucka, *op. cit.*, p. 1150.

²¹ Teresa Lubińska, *Życiorys W. O. Rafała od św. Józefa (Kalinowskiego) Karmelity Bosego*, na podstawie obszernej biografii francuskiej ułożyła Teresa Lubińska z III. Zak. Karm. Św. Teresy, Kraków: Wydawnictwo „Głosu Karmelu“, 1932, p. 155.

68–69-aisiais jo gyvenimo metais, kad jis ryžosi paimti į rankas plunksną ir popieriuje išguldyti atsiminimus? Vienareikšmiško atsakymo į šį klausimą kol kas nėra. Kalinausko rankraštinio palikimo tyrinėtojai kartoja memuarų įžangoje jo išsakytas mintis: esą ėmėsis rašyti ne savo noru, o kitų įkalbėtas ir įtikintas, kad atsiminimai gali turėti didelę visuomeninę reikšmę²². Kas tie žmonės, turėję įtakos Kalinausko apsisprendimui, taip ir liko neatskleista, tačiau atsižvelgus į kai kuriuos jo biografijos faktus ir sociokultūrinę kontekstą, šį tą galima numanyti.

Kalinausko aplinkoje, pradedant tremties metais ir baigiant vienuoliniu gyvenimo periodu, nuolatos atsirasdavo žmonių, rašančių atsiminimus arba su didžiausiu susidomėjimu juos skaitančių. Apskritai tai buvo laikotarpis, kurį galima laikyti memuarų aukso amžiumi. Dažnas likęs gyvas 1863–1864 m. sukilimo dalyvis, tremtinys, emigrantas jautė pareigą ateities kartoms palikti savo liudijimus apie tai, kas išgyventa ir patirta kovojant už Tėvynės laisvę bei geresnį gyvenimą. Nuoširdžiai tikėta, kad atskirų pasakojimų elementus tarsi mozaiką sujungus į vieną visumą, bus galima atkurti tikrąjį šio svarbaus istorinio įvykio vaizdą. Vieniems memuarų rašymas pasitarnavo kaip puiki terapijos priemonė, padėjusi išgyventi didžiausius sunkumus, kitiems – kaip vienas iš patrauklesnių būdų visuomenei pateikti savąsias istorinių įvykių interpretacijas ir gal net reabilituotis palikuonių akyse. Priklausomai nuo to, kokių tikslų buvo siekiama, skyrėsi memuarų turinys, adresatas, pasakojimo stilius ir pan.²³ Rašančiųjų aktyvumą skatino ir didėjantis leidėjų dėmesys šiam žanrui, pastebimai išaugusi tokio pobūdžio publikacijų pasiūla. Neatmestina, kad Kalinauskui apsisprendžiant rašyti atsiminimus įtakos turėjo iškilų to meto dvasininkų, kaip ir jis, nukentėjusių nuo imperinės Rusijos valdžios, įkvepiantys pavyzdžiai. Į jo akiratį neabejotinai turėjo būti patekęs 1897 m. Krokuvoje išleistas Varšuvos arkivyskupo, ne vienerius metus praleidusio tremtyje, Zygmunto Szczęsny Felińskiego (1822–1895; 2009 m. paskelbtas šventuoju) memuarų dvitomis²⁴ arba, pavyzdžiui, 1900 m. pasirodžiusi buvusio Vilniaus vyskupo, literato, tremtinio Adomo Stanislovo Krasinskio (Adam Stanisław Krasieński, 1810–

²² AR, I. 1r; Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XIX; Czesław Gil OCD, „Wstęp“, p. 25.

²³ Plačiau apie tai žr. Maria Dernałowicz, „Pamiętnikarstwo“, in: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, pod redakcją Józefa Bachorza i Aliny Kowalczykowej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawnictwo, 2009, p. 670–674.

²⁴ Zygmunt Szczęsny Feliński, *Pamiętniki ks. Zygmunta Szczęsnyego Felińskiego arcybiskupa warszawskiego*, d. 1: 1822–1851, d. 2: 1851–1883, Kraków: Nakładem Zgromadzenia Rodziny Maryi, 1897.

1891) atsiminimų knyga²⁵. Šio vyskupo asmenybe ir darbais Kalinauskas domėjosi nuo jaunystės, laiškuose citavo jo eiles²⁶, tad jo memuarai galėjo tapti rimta paskata ir pačiam imtis plunksnos.

Tarp didžiausių memuarų žanro gerbėjų Kalinausko aplinkoje taip pat minėtinas jo artimas draugas ir bendražygis, vienas iš 1863–1864 m. sukilimo Lietuvoje vadų – Jokūbas Geištoras (Jakub Gieysztor, 1827–1897). Savo atsiminimus – didžiulę šešių dalių epopėją, aprėpiančią svarbiausius gyvenimo įvykius nuo vaikystės iki senatvės, – jis pradėjo rašyti 1866 m. tremtyje Usolėje ir pildė iki paskutinių dienų. 1863–1864 m. sukilimo įvykiams nušviesti skirtą atsiminimų dalį, kurioje ne vienas puslapis buvo skirtas ir Kalinauskui, rengėsi publikuoti, tačiau nebespėjo. Šį sumanymą jau po autoriaus mirties, 1913 m., realizavo istorikas, pedagogas Stanislovas Kosciałkowski (Stanisław Kościółkowski, 1881–1960)²⁷.

Kalinauskas palaikė glaudžius ryšius ir su kitais buvusiais tremtiniais memuaristais. Susirašinėjo su 1863–1864 m. sukilimo veikėju, gydytoju, gamtininku, Lvovo universiteto Zoologijos katedros vedėju Benediktu Dybovskiu (Benedykt Tadeusz Dybowski, 1833–1930), kartkartėmis aplankydamas jį Lvove, abu keisdavosi žiniomis apie bendrus pažįstamus, diskutuodavo apie tremtinių parašytus atsiminimus ir jų istorinę vertę²⁸. Viename savo laiškų juos siejusį ryšį Kalinauskas apibūdino tokiais žodžiais: „Miške gimęs, į mišką ir žiūri; taip ir su manimi, kažkokia jėga traukia prie tų, kurie, kaip ir aš, iš Lietuvos girių išėjo, o Kultuko miškuose [vienas kitą] pažino, [ėmė] gerbti ir pamilo“²⁹. Šios eilutės liudija ne tik apie laiško autoriaus ir adresato bičiulystę, jos persmelktos

²⁵ Adam Stanisław Krasiński, *Wspomnienia biskupa Adama Stanisława Krasińskiego*, w Krakowie: w drukarni „Czasu“ pod zarządem Józefa Łakocińskiego, 1900. Taip pat žr. lietuvišką versiją: Adomas Stanislovas Krasinskis, *Atsiminimai*, parengė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

²⁶ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 1, p. 65; t. 2, d. 2, p. 382.

²⁷ Jakób Gieysztor, *Pamiętniki Jakóba Gieysztorza z lat 1857–1865, poprzedzone wspomnieniami osobistemi Tadeusza Korzona*, t. 1–2, Wilno: Nakładem Tow. Udz. „Kurjer Litewski“, 1913.

²⁸ Czesław Gil OCD, *op. cit.*, p. 21; Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 261. Dybovskis parašė ir išleido net kelias atsiminimų knygas: B[enedykt] Dybowski, *Wspomnienia z przeszłości półwiekowej: objaśnione czterdziestu kilku rycinami*, Lwów: nakł. rodziny autora; „Drukarnia Polska“, 1913; Benedykt Dybowski, *Pamiętnik d[okto]ra Benedykta Dybowskiego od roku 1862 zaczawszy do roku 1878*, Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1930; etc.

²⁹ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 258.

nostalgija ir Tėvynės, kurią Kalinauskas tapatino su istorine Lietuva, ilgesiu.

Vis dėlto arčiausiai Kalinausko, tiek geografinė, tiek dvasinės bendrytės prasme, paskutiniaisiais jo gyvenimo dešimtmečiais buvo viena ryškiausių to meto Krokuvos asmenybių – kapucinų vienuolis, istorikas Edwardas Zygmuntas Nowakowski (*alias* o. Waclaw Nowakowski, pseudonimas Edward z Sulgostowa, 1829–1903). Jų draugystė užsimezgė 1865 m. Usoleje³⁰, o ypač sutvirtėjo Kalinauskui tapus vienuoliu. Tėvas Rapolas Nowakowski dažnai kviesdavosi į Černą ar Vadovices sakyti pamokslų, prašydavo Krokuvos knygynuose nupirkti jį dominančių leidinių, padėti įminti istorijos mįslės ar pakonsultuoti archyvinių šaltinių tyrimo klausimais. Abu bendradarbiavo įgyvendinant įvairius leidybos projektus³¹. Tuo metu, kai Kalinauskas dar tik svarstė, ar verta rašyti atsiminimus, Nowakowski jau buvo nemažai nuveikęs šioje srityje. Vos grįžęs iš tremties, 1875 m., Poznanėje Nowakowski išleido atsiminimus apie Tunkoje praleistus metus ir paskelbė imperijos valdžios čia apgyvendintų dvasininkų sąrašą³². Šis leidinys ne tik atkreipė to meto visuomenės dėmesį į Tunkos tremtinių bendruomenę, bet ir paskatino domėtis ištremtųjų dvasininkų likimais: emigracijos veikėjo Vladislavo Pliaterio (Władysław Plater, 1808–1889) pastangomis 1875 m. Šveicarijoje įsteigta tarptautinė draugija, kurios tikslas buvo rinkti aukas kunigams tremtiniais, imta skelbti jų atsiminimus³³. Po poros dešimtmečių dienos šviesą išvydo dar viena, šį kartą Usolės tremtinių bendruomenei skirta Nowakowskio publikacija pavadinimu *Wilia w Usolu na Syberyi 1865 roku (1865 metų kūčios Usoleje, Sibire)*³⁴. Palankiai sutikta kitų, Kalinausko ji buvo įvertinta kritiškai. Tėvui Rapolui nepatiko kai kurie bičiulio pasisakymai jo atžvilgiu. Ironizavo, kad autorius turbūt nelabai gerai moka lenkų kalbą, jei negalėjo surasti jokio kito žodžio jam charakterizuoti, kaip tik

³⁰ *Ibid.*, p. 190.

³¹ Czesław Gil OCD, „Wstęp“, in: Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 1, p. 10–11.

³² [Edward Zygmunt Nowakowski] E. z S.[ulgostowa], *Wspomnienie o duchowieństwie polskiem znajdującem się na wygnaniu w Syberyi, w Tunce*, w Poznaniu: Nakładem autora, w Komisie Tytusa Daszkiewicza, 1875.

³³ Aldona Prašmantaitė, „Žemaičių vyskupijos dvasininkai, 1863 m. sukilimo tremtiniai, Tunkos dvasininkų tremtinių bendruomenėje“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, Vilnius, 2012, t. 5, p. 308.

³⁴ [Edward Zygmunt Nowakowski] Edward z Sulgostowa, *Wilia w Usolu na Syberyi 1865 roku*, Kraków: Wydawnictwo „Nowej Reformy“, [1894 ar 1895].

„šventasis“³⁵. Taigi akivaizdu, kad bičiulių diskusijose memuarų tema buvo ne kartą paliesta, veikiausiai jose pamažu išsikristalizavo ir Kalinausko atsiminimų vizija.

Nowakowskio mirtis 1903 m. sausį žymi tam tikrą lūžio tašką Kalinausko sąmonėje, momentą, kai nuo teorinių svarstymų apie atsiminimų turinį, vertę ir naudą, jis perėjo prie konkrečių darbų. Grįžęs iš Nowakowskio laidotuvių, 1903 m. sausio 16 d. laiške brolienei Elenai Kalinauskienei (Helena z Weryhów Kalinowska) rašė: „Būdamas Krokuvoje prie ligoonio [Nowakowskio], tenykščio t[ėvo] provincijolo prašymu, parašiau keletą žodžių apie mūsų bendrą gyvenimą tremtyje. Vienas iš vienuolių tėvų renčia mažą [jo] biografiją, tuomet ir atsiskleis didesnė dalis tiesos apie mirusio tėvo asmenybę“³⁶. Atsiminimai, rašyti vienuolyno celėje šalia merdinčio bičiulio, dar tais pačiais metais buvo paskelbti tuomečio kapucinų ordino provincijolo tėvo Florijono (tikrasis vardas ir pavardė – Andrzej Janocha, 1855–1921) parengtoje knygelėje *Krótki życiorys o. Wacława Nowakowskiego (Trumpa t. Wacławo Nowakowskiego biografija)*³⁷.

Praėjus keliems mėnesiams po šių įvykių, 1903 m. rugsėjo 10 d., kaip niekada anksčiau stipriai jausdamas artėjančios mirties alsavimą, trokšdamas užpildyti širdyje atsiradusią tuštumą ir atskleisti „tiesą“ apie save ir visus tuos, kuriuos sutiko gyvenimo kelyje, Černos basųjų karmelitų vienuolyne Kalinauskas pradėjo rašyti čia pristatomą atsiminimų tekstą³⁸. Kartą apsisprendęs, šio darbo ilgai nebevilkino. Kiek sveikata ir užimtumas leido, rašė intensyviai ir, nepraėjus nė metams, memuarus baigė. Pradėjęs pasakojimą nuo tos akimirkos, kai išvydo pasaulį, atsiminimų giją sąmoningai nutraukė ties 1877 m. įvykiais, savo vienuolinio gyvenimo tarpsnį paslėpdamas po nežinomybės uždanga. O ir rašydamas užsiėmė savicenzūra. Kaip ir daugelis jo amžininkų (tarp jų – jau minėti Felinskis, Krasinskis), Kalinauskas pabrėžtinai laikėsi nuostatos nesureikšminti savo asmenybės ir nuveiktų darbų. Jo dėmesys buvo sutelktas ne į asmeninius išgyvenimus, bet į gyvenimo kelyje sutiktų žmonių charakteristikas, įvykių ir faktų glaustą pristatymą, nutylint viską, kas atrodė nebūsiant svarbu istorikams arba būtų galėję pakenkti vis dar gyviems aprašomų įvykių liudininkams. Šiuo

³⁵ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 1, p. 404, 428.

³⁶ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 206.

³⁷ [Andrzej Janocha] O. Floryan kapucyn, *Krótki życiorys o. Wacława Nowakowskiego kapucyna (Edwarda z Sulgostowa)*, w Krakowie: [nakładem OO. Kapucynów], Druk. „Czas“, 1903, p. 19–23.

³⁸ AR, l. 1r.

požiūriu Kalinausko atsiminimai yra ganėtinai tipiškas XIX a. antros pusės – XX a. pradžios memuarinės literatūros pavyzdys. Išskirtiniu aptariamo rašinio bruožu laikytina tai, kad autorius, būdamas dvasininku, aprašė tik savo pasaulietinio gyvenimo laikotarpį, skirtingai nei dauguma kitų šios socialinės grupės atstovų memuaristų, paprastai dar jaunystėje pasišventusių kunigystei ir neturėjusių tokios ilgos ir spalvingos priešistorės kaip Kalinauskas. O svarbiausia – prieštaringa autoriaus praeitis (inžinieriaus, kariškio, sukilėlio, kalinio, tremtinio, emigranto patirtys) čia atkurama ir vertinama ne iš pasauliečio, bet iš dvasininko, griežtos regulos vienuolio pozicijų. Atsižvelgiant į minėtus Kalinausko pasakojimo ypatumus, galima teigti, kad didžiausią vertę šiuo atveju turi ne tiek faktografija, kiek tarp eilučių užkoduota ir iki šiol dar „neperskaityta“ informacija.

Rankraščio kelionių ir leidybos istorija. Nepanašu, kad Kalinauskas būtų norėjęs atsiminimus publikuoti. Net ir turėdamas ne vieną pagalbininkę vienuolę, mielai sutikdavusią dailia raščiu perrašyti numatytus išleisti tekstus³⁹, jis nepasirūpino, kad dar jam gyvam esant atsirastų spaudai tinkamas memuarų perrašas. Bent jau iki šiol apie tokį nėra žinoma. Kitiškai vertindamas savo literatūrinius sugebėjimus, memuarams jis, atrodo, buvo numatęs ne savarankiško spausdinto kūrinio, o būsimų istorinių, biografinių tyrimų šaltinio perspektyvą. Iš kai kurių jo pastebėjimų laiškuose, aktyvių pastangų versti ir publikuoti iškilių vienuolių (pavyzdžiui, jau minėtos Teresės Marchockos) gyvenimo aprašymus, ilgo delsimo rašyti atsiminimus, galima spręsti, kad žanrų hierarchijoje būtent biografijoms, o ne memuarams, teikė pirmenybę. Įtaigiai papasakotos vienuolių gyvenimo istorijos (pomirtinės!), jo manymu, galėjo padėti kai kuriems skaitytojams atrasti tikrąjį savo pašaukimą, o vienuolijoms – siekti atsinaujinimo⁴⁰.

1906 m. išvykdamas iš Černos į Vadovicių basųjų karmelitų vienuolyną, atsiminimų rankraštį Kalinauskas pasiėmė su savimi. Autoriui iškeliavus į Amžinybę, jis tapo šio vienuolyno nuosavybe. Taip skelbia įrašas rankraščio pirmojo lapo kairėje paraštėje: „Własność Klasztoru OO. Karmelitów | w Wadowicach“ („Karmelitų vienuolyno Vadovicėse nuosavybė“)⁴¹ (2 pav.). Kaip memuaristas ir nujautė, rankraštis iš karto prikaustė jo biografų dė-

³⁹ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 210.

⁴⁰ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 1, p. 47.

⁴¹ AR, l. 1r. Sprendžiant iš braižo (autoriui akivaizdžiai nebūdingos grafemos „K“, „W“, „t“) ir rašalo spalvos (tamsesnė), proveniencinis įrašas darytas kito asmens ranka.

mesį. Memuarai tapo svarbiausiu šaltiniu Kalinausko pasaulietinio gyvenimo laikotarpiui pažinti. Pasak Benderio, praktiškai visose su tėvu Rapolu susijusiose publikacijose cituojami jo atsiminimai arba pateikiama nuorodų į juos⁴².

Pirmąją nedidelę knygėlę apie memuaristą parengė ir 1908 m. Krokuvoje išleido Szczepanas Kučka⁴³. Daug išsamesnę, Kalinausko ir jį pažinojusių asmenų atsiminimais, korespondencija ir kitais šaltiniais paremtą biografiją apsiėmė parašyti prancūzų kilmės vienuolis, virš dvidešimties metų kartu su Kalinausku tarnavęs Černos ir Vadovičių vienuolynuose, Jeanas Baptiste'as Bouchaudas (1851–1932). Manoma, kad būtent jis į prancūzų kalbą išvertė ir Belgijoje leistame karmelitų mėnraštyje *Chroniques du Carmel* (*Karmelio kronikos*) 1908–1910 m. pirmą kartą paskelbė Kalinausko memuarų ištraukas⁴⁴. O po keliolikos metų, 1923 m., Lježe (Belgija) dienos šviesą išvydo hagiografiniams tekstams artimu stiliumi prancūzų kalba parašytas didžiulės apimties (599 p.) jo veikalas apie Kalinauską⁴⁵. Gerokai sutrumpintą Bouchaudo knygos variantą lenkų kalba parengė ir 1932 m. Krokuvoje išleido Teresa Lubińska⁴⁶. Pastaruosiuose leidiniuose itin gausu Kalinausko atsiminimų citatų, tačiau verčiant jas iš pradžių į prancūzų kalbą, o vėliau – iš prancūzų į lenkų kalbą, jos įgavo beveik neatpažįstamą, lyginant su originaliu tekstu, pavidalą. Pavyzdžiui, du atsiminimus užbaigiantys Kalinausko sakiniai „Na tem (sic!) pamiętnik ten zawieram. | Boże, bądź miłościw mnie grzesznemu“ („Tuo šiuos atsiminimus baigiu. Dieve, būk

⁴² Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXI.

⁴³ [Szczepan Kučka] O. Romuald od św. Eliasza, *Wspomnienie pośmiertne o ś. p. O. Rafale Kalinowskim, karmelicie bosym, ucześniku powstania z roku 1863, dłuگوletnim sybiraku i wygnańcu*, Kraków: OO. Karmelici Bosi, 1908.

⁴⁴ [Rafał Kalinowski], „Mémoires du R. P. [Raphaël] de St. Joseph“ (Joseph Kalinowski), in: *Chroniques du Carmel*, Vaux-sous-Chèvremont, Belgique, 1908, Nr. 8, p. 241–243; Nr. 9, p. 273–276; Nr. 11, p. 337–339; Nr. 12, p. 367–369; 1909, Nr. 1, p. 16–18; Nr. 3, p. 76–78; Nr. 4, p. 110–112; Nr. 6, p. 170–173; Nr. 7, p. 205–207; Nr. 8, p. 236–238; Nr. 9, p. 274–277; Nr. 11, p. 334–335; 1910, Nr. 1, p. 13–15; Nr. 2, p. 44–45; Nr. 3, p. 80–83; Nr. 4, p. 103–107; Nr. 5, p. 139–143; Nr. 6, p. 175–179; Nr. 7, p. 208–211; Nr. 8, p. 238–240; Nr. 11, p. 332–338; Nr. 12, p. 370–375. Gilas spėja, kad publikuoto teksto vertėjas yra Jeanas Baptiste'as Bouchaudas (žr. Czesław Gil OCD, „Wstęp“, in: Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 1, p. 25).

⁴⁵ Jean-Baptiste [Bouchaud] OCD, *Pologne–Russie–Sibérie: Joseph Kalinowski officier du génie dans l'armée russe, exilé en Sibérie, carme déchaussé, d'après ses mémoires et sa correspondance, influence contrainte du catholicisme et du schisme moscovite sur la civilisation*, Liège: Arts et métiers, 1923.

⁴⁶ Teresa Lubińska, *op. cit.*, 205 p.

gailestingas man nusidėjusiam“)⁴⁷, Lubińskos vertime atrodo šitaip: „Konic wspomnień moich. Ulituj się, Boże mój, nad | biednym grzesznikiem“ („Mano atsiminimų pabaiga. Pasigailėk, mano Dieve, vargšo nusidėjėlio“)⁴⁸. Panašiai vertėjų „patobulintų“ Kalinausko tekstų šiandien galima aptikti dažname apie memuaristą rašiusio autoriaus darbe.

Nors iš pradžių Kalinausko biografijos ir rankraštinio palikimo tyrimai buvo sutelkti Krokuvoje ir šalia jos buvusiuose basųjų karmelitų vienuolyuose, tačiau netrukus šia asmenybe susidomėjusiųjų būrelis atsirado ir Vilniuje. 1931 m. brošiūrą apie Kalinauską parengė žurnalistė, rašytoja, dramaturgė, visuomenės ir kultūros veikėja Elena Römerytė-Ochenkowska (Helena Römer-Ochenkowska, 1875–1947)⁴⁹. Šventojo biografiją, paremtą kitų autorių publikacijose pateiktais faktais, ji papildė savo pačios ir tėvo Alfredo Römerio (Alfred Römer, 1832–1897) – žymaus dailininko, buvusio Kalinausko bendramokslio Vilniaus bajorų institute, – prisiminimais⁵⁰. 1934 m. dienraštyje *Slowo* (*Žodis*) atsiliepiamą apie Varšuvoje pasirodžiusią garsios lenkų mokslininkės Eleonoros Reicher (1884–1973) parašytą Kalinausko biografiją⁵¹ išspausdino buvęs Vilniaus Stepono Batoro universiteto rektorius (1928–1930), šios Alma Mater Teologijos ir filosofijos fakulteto profesorius, būsimasis Lomžos vyskupas (1949–1969), kunigas Czesławas Falkowski (1887–1969)⁵² (3 pav.). Pristatydamas naują leidinį, straipsnio autorius pabrėžė, kad tiriant tėvo Rapolo biografiją būtina atsigręžti į pirminius šaltinius – gausią jo korespondenciją, atsiminimus, dar neidentifikuotą archyvų medžiagą, ir, nieko nelaukdamas pateikė nuorodas į dvi Vilniaus archyvuose aptiktas bylas. Veikiausiai kaip tik tuo metu, jau įsisiūbavusio Kalinausko beatifikacijos proceso kontekste, Falkowskio galvoje gimė sumanymas paskelbti visą kandidato į palaimintuosius memuarų tekstą originalo kalba. Kada ir kokiomis aplinkybėmis atsiminimų rankraštis pateko į Falkowskio rankas, kol kas negalima tiksliai atsakyti. Viena aišku, kad ket-

⁴⁷ AR, I. 77r.

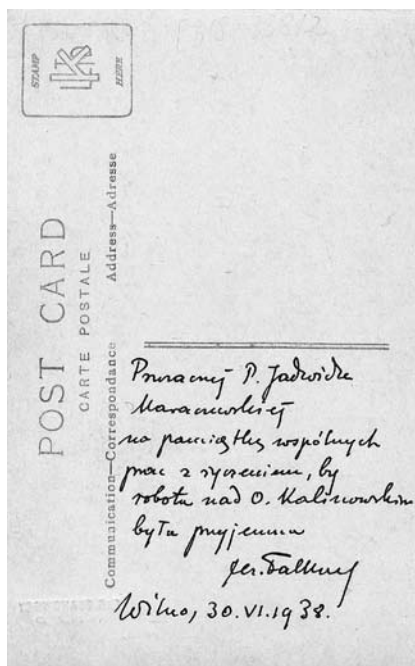
⁴⁸ Teresa Lubińska, *op. cit.*, p. 155.

⁴⁹ [Helena Römer-Ochenkowska] Hel. Romer, *Rycerz Chrystusowy: Józef Kalinowski, więzień, wygnaniec i zakonnik*, Wilno: Wydawnictwo misyj wewnętrznych Archidiecezji Wileńskiej, Zakłady graficzne „ZNICZ“ w Wilnie, 1931.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 19–20.

⁵¹ Eleonora Reicher, *O. Rafał Kalinowski 1835–1907*, Warszawa: Koło Studjów Katolickich, 1934.

⁵² C[zesław] Falkowski, „O. Rafał Kalinowski 1835–1907“, in: *Slowo*, Wilno, 1934-11-16, Nr. 314 (3806), p. 3.

3 pav. Prof. Czesław Falkowski. Edmundo ir Boleslavo Zdanovskijų fotografija, dovanota Rapolo Kalinausko atsiminimų perrašo rengėjai Jadvygai Karačevskai. 1938. LMAVB RS, f. 318, b. 33812, l. 1r–1v (abi pusės)

virto dešimtmečio antroje pusėje jis jau buvo Vilniuje. Atsiminimų tekstą iššifruoti ir perrašyti Falkovskis patikėjo Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventei Jadvygai Karačevskai (Jadwiga Karaczewska *alias* Jadwiga Wołk-Karaczewska, 1904–1947)⁵³.

Jeigu Falkovskis yra gerai žinoma ir istorinėje atmintyje įsitvirtinusi figūra⁵⁴, tai apie Karačevską to negalima pasakyti. 1965 m. Benderio parengtos Kalinausko atsiminimų publikacijos įvadiniame straipsnyje jai skirtas viso labo vienas sakinys. Be to, klaidingai užrašyta jos pavardė (Jadwiga

⁵³ 1965 m. išleistų Kalinausko atsiminimų įvade Benderis pažymi, kad Falkovskis tarpukariu iniciavo tėvo Rapolo memuarų leidybą, ir kad Karačevska tekstą rengė spaudai, tačiau nepateikia jokių nuorodų, pagrindžiančių šiuos teiginius (žr. Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXV). Galima spėti, kad Benderis rėmėsi žodine Falkowskio informacija. Įvado autorius šį dvasininką mini kaip vieną savo konsultantų (žr. *ibid.*, p. XXVII).

⁵⁴ Plačiau apie Falkowską žr. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 7: *Duchowieństwo i święty-
nie na Ziemi Wileńskiej od XV w. do 1945 roku*, opracował Mieczysław Jackiewicz, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2009, p. 92.

Wołk-Karczewska)⁵⁵. Apie ją yra trumpai užsiminusi LNMMB darbuotoja Teresa Mackevič, pristatydamą šioje atminties institucijoje saugomą jos rankraštinių palikimą. Minėtai specialistei pavyko išsiaiškinti tik tiek, kad 1936 m. Karačevska buvo magistrė, Valstybinės Vrublevskių bibliotekos (dabar – LMAVB) praktikantė ir rengė monografiją apie Kalinauską⁵⁶. Taigi pravartu brūkštelėti keletą štrichų šios nepelnytai užmirštos moters portretui. Juolab kad jos gyvenimo istorija glaudžiai susipynusi su mūsų aptariamo rankraščio „klajonių“ ir leidybos istorija.

Karačevska gimė 1904 m. gegužės 6 (19) d. Vilniuje lenkų katalikų šeimoje. 1925 m. baigė Vilniaus Švč. Nazareto Šeimos seserų kongregacijos (Nazaretiečių) mergaičių gimnaziją ir netrukus įstojo į Vilniaus Stepono Batoro universitetą. 1933 m. gegužę filosofijos magistro laipsniu baigusi istorijos studijas, papildė gausias bedarbių, skurstančių to meto Vilniaus inteligentų gretas⁵⁷. Darbo paieškos ją atvedė į Valstybinę Vrublevskių biblioteką, įsikūrusią buvusiuose grafų Tiškevičių rūmuose Vilniuje (dabar Žygimantų g. 1). 1933 m. gruodį ji prašėsi priimama čia atlikti praktiką, o atsiradus galimybei – dirbti etatine darbuotoja⁵⁸. Bibliotekos direkcija Karačevskos prašymą tenkino ir apie tai ją informavo 1934 m. sausio 8 d. raštu⁵⁹. Sprendžiant iš vėlesnio laikotarpio dokumentų, ji čia dirbo iki 1939 m., tačiau tapti etatine darbuotoja jai taip ir nepavyko. Kaip ir kiti praktikantai (jų skaičius kiekvienais metais svyravo nuo 7 iki 12) kurį laiką darbavosi neatlygintinai, vėliau – gaudama 50–100 zlotų per mėnesį iš specfondo lėšų: tikslinių valstybės dotacijų, Darbo fondo ir kt.⁶⁰ Iš pradžių jai teko padirbė-

⁵⁵ Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXV.

⁵⁶ T[eresa] Mackevič, *Jadvygos Karačevskos fondo apžvalga*, Vilnius, 1998-05-15, in: *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius*, (toliau – LNMMB RKRS), f. 201, b. 1, l. 1r–2r.

⁵⁷ Jadvygos Karačevskos gyvenimo aprašymas, Vilnius, 1934-10-03, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 799r.

⁵⁸ Jadvygos Karačevskos prašymas Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriui, Vilnius, 1933-12-18, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 798r.

⁵⁹ Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriaus dr. Erwino Koschmiederio raštas Jadvygai Karačevskai, Vilnius, 1934-01-08, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 797r. Vėlesnių metų (1939) dokumentuose Karačevskos darbo bibliotekoje pradžia nurodoma 1933 m. gruodžio 28 d. (žr. Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direkcijos pažyma apie Jadvygą Karačevską, Vilnius, 1939-11-06, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/1, l. 37r).

⁶⁰ Informacinė medžiaga apie Valstybinę Vrublevskių biblioteką ir jos darbą, 1928–1939, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 9/2, l. 225r, 226r; Valstybinės Vrublevskių bibliotekos praktikantų sąrašas, Vilnius, 1939-10-15, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 20, l. 20r.

ti įvairiuose bibliotekos struktūriniuose padaliniuose, kas keletą mėnesių keičiantis vietomis su kitais praktikantais: kataloguoti knygas, periodinius leidinius, tvarkyti parankinę biblioteką, numizmatikos rinkinius. Tačiau netrukus jai sudarytos sąlygos dirbti pastovesnį, labiau jos kvalifikaciją atitinkantį darbą – tyrinėti, aprašinėti ir inventorinti vadinamųjų Specialiųjų rinkinių vertybes: rankraščius, senus ir retus spaudinius, planus, žemėlapius, dailės kūrinius ir kt. Kolegų ir vadovų ji buvo vertinama kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir XIX a. Vilniaus istorijos žinovė, nepaprastai kruopšti, senąją lotynų ir kelias užsienio kalbas mokanti specialistė⁶¹. Darbą bibliotekoje ji derino su doktorantūros studijomis. Vadovaujama Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesoriaus Falkowskio, rašė disertaciją Kalinausko tremties į Sibirą tema⁶². 1937 m. bibliotekos vadovybė jai suteikė galimybę pusmečiui atsitraukti nuo bibliotekinės veiklos ir užsiimti moksliniam darbui reikalingos medžiagos paieška kitose atminties institucijose⁶³. Deja, prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas sutrukdė Karačevskai disertaciją užbaigti ir apsiginti, kaip, beje, ir išleisti Kalinausko atsiminimus. Maža to, Lietuvai atgavus Vilnių, ji, kaip svetimos šalies pilietė, nemokanti lietuvių kalbos, naujosios valdžios nutarimu 1939 m. lapkričio 30 d. buvo atleista iš darbo⁶⁴. Kaip moters gyvenimas susiklostė toliau, nežinoma. Aišku tik tiek, kad jai pavyko išsigelbėti nuo žūties karo metais, tačiau vos jam pasibaigus, 1947 m. spalio 10 d., ji mirė. Palaidota Rusų kapinėse (XIV kvartalas).

Mįslinga ir Karačevskos asmeninio archyvo klajonių istorija. Paskutinė žinoma jo saugojimo vieta – Šv. Jurgio bažnyčia, kurioje pasibaigus karui buvo įrengtos tuometinių Knygų rūmų – LSSR valstybinio bibliografijos ir spaudos statistikos centro (veikė 1945–1992 m.) – saugyklos. Pokariu čia keletą metų sunkvežimiais buvo vežama dešimtys tūkstančių retų knygų bei

⁶¹ Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktijos pažyma apie Jadvygą Karačevską, Vilnius, 1939-11-06, l. 37r–37v.

⁶² Czesława Falkowskio ataskaita už 1938–1939 m. m., Vilnius, 1939-07-01, in: *LMAVB RS*, f. 318, b. 28676, l. 1v.

⁶³ Jadvygos Karačevskos prašymas Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriui, Vilnius, 1937-03-18, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 794r; Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriaus dr. Stefano Burhardto raštas Jadvygai Karačevskai, 1937-03-19, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 795r.

⁶⁴ E. ir E. Vrublevskių draugijos mokslui remti komiteto raštas Lietuvos švietimo ministerijos Kultūros Departamentui Kaune, Vilnius, 1940-01-17, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 22/2, l. 148r–149r.

rankraščių iš naikinamų, be priežiūros likusių bibliotekų, dvarų, muziejų, išblaškytų religinių bendruomenių buveinių, žydų geto ir kt.⁶⁵ Esant tokiam komplektavimo tempui ir apimčiai, nebuvo įmanoma gaunamų vertybių tinkamai apskaityti ir sutvarkyti, tad šiandien dažnu atveju beveik nebėra galimybių išsiaiškinti, kada ir iš kur buvo pristatyti atskiri dokumentai ar jų rinkiniai. Karačevskos archyvalijos į Šv. Jurgio bažnyčią galėjo būti atvežtos po jos mirties iš namų (tarpukariu ji gyveno Brolių g. 16–1)⁶⁶. Tačiau neatmestina, kad savo rankraščius karo metais ji slėpė kokioje nors bažnyčioje ar vienuolyne, kur jie vėliau ir buvo surasti bei perduoti Knygų rūmams. Keletą dešimtmečių jos dokumentai saugyklose gulėjo niekam nežinomi ir netyrinėjami. Dalį jų kartu su daugybe kitų rankraščių 1988 m. Knygų rūmai perdavė tuometės Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriui, kur jie nedelsiant buvo pradėti tvarkyti. Iš gautų dokumentų suformuoti du rinkiniai – *Vilniaus kunigų seminarijos fondas* (f. 342) ir *Vilniaus arkivyskupijos dokumentų kolekcija* (f. 318). Būtent šiame rankraščių masyve (jį sudaro per 40 000 archyvinių bylų) 1999 m. aptiktas Kalinausko atsiminimų autografas ir dalis Karačevskos apie memuaristą surinktos medžiagos: jo rašytų laiškų nuorašų, išrašų iš įvairių leidinių ir archyvinių šaltinių, spaudos iškarpu, fotografijų. Kita, daug didesnė, po 1988 m. Knygų rūmuose užsilikusi Karačevskos asmeninio archyvo dalis 1997 m. perduota LNMMB Retų knygų ir rankraščių skyriui. Čia buvo įsteigtas jos asmeninis fondas (f. 201), kurį sudaro 78 archyvinės bylos⁶⁷. Šiame rinkinyje, be kitos įdomios su Kalinausku (ir ne tik) susijusios medžiagos, aptikti du literatūroje anksčiau neminėti Kalinausko atsiminimų nuorašai rašomąja mašinėle⁶⁸. Jie ir dar keletas bylų su Karačevskos juodraštiniais užrašais leidžia spręsti apie tarpukariu sumanytos publikacijos rengimo užkulsius, atskleidžia rengėjų požiūrį į patį šaltinį. Aiškėja, kad Karačevska su tekstu dirbo ne viena, ji turėjo pagalbininkę (šios moters, viename Karačevskos raštelyje įvardy-

⁶⁵ Plačiau apie Knygų rūmuose pokariu sutelktus rinkinius žr. Jolita Steponaitienė, „Archyvinių dokumentų kolekcijos iš Bibliografijos ir knygotyros centro rezervinio fondo (Šv. Jurgio bažnyčioje)“, in: *Bibliografija'97*, Vilnius, 1999, p. 25–27.

⁶⁶ Jadvygos Karačevskos prašymas Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriui, Vilnius, 1933-12-18, l. 798r.

⁶⁷ T[eresa] Mackevič, *op. cit.*, l. 1r–2r.

⁶⁸ O. Rafał Kalinowski, *Wspomnienia*, w Czerny, 1903-09-10, [mašiniraščio 1-asis variantas], (toliau – AN1), in: LNMMB RKRS, f. 201, b. 29; [Józef Rafał Kalinowski], [*Wspomnienia*], w Czerny, 1903-09-10, [mašiniraščio 2-asis variantas], (toliau – AN2), in: LNMMB RKRS, f. 201, b. 30.

tos Marijos (?) vardu, nepavyko identifikuoti), kuri rašomąja mašinėle perrašinėjo tarpinius teksto variantus⁶⁹. O jų, pasirodo, būta kur kas daugiau, nei yra išlikę nuorašų. Pirmosios versijos, iš visko sprendžiant, atsidūrė panaudoto, juodraščiams skirto popieriaus krūvoje, o vėliau – išsimėtė. Tarp Karačevskos užrašų esama dar mažiausiai trijų nuorašų variantų fragmentų⁷⁰. Pavyko aptikti ir juodraštinį popieriaus lapą su jos pastabomis apie svarbesnius perrašo rengimo principus⁷¹. Anot Karačevskos, originale Kalinausko išbraukti sakiniai ir žodžiai, kopijoje turėjo būti rašomi lenktiniuose, o autoriaus pastabos – riestiniuose skliaustuose, perrašinėtojo įterpti žodžiai, reikalingi teisingai suvokti tekstą, ar jų dalys (pavyzdžiui, išskleidžiant santrumpas) – laužtiniuose skliaustuose, neaiškios, autoriaus išbrauktos vietos – žymimos daugtaškiu. Be to, turėjo būti perrašyti marginaliniai įrašai, o rašyba – sumoderninta (taisymai nuorašuose rodo, kad vėliau pastarosios nuostatos atsisakyta). Atsiminimų rankraštį Karačevska vadino juodraščiu⁷². Tai nėra visai tikslu, turint galvoje, kad autorinio švarraščio niekada ir nebuvo.

1938 m. pradžioje daug laiko, energijos, kruopštumo ir kantrybės pareikalavę teksto transkribavimo darbai jau buvo beveik baigti, tikslintos sunkiai įskaitomos jo vietos. Apie tai liudija 1938 m. vasario 14 d. Karačevskos laiškelis nežinomam vienuoliui tėvui Benediktui (neatmestina, kad tai Kalinausko beatifikacijos proceso vicepostulatorius tėvas Benedyktas Szcześny), kuriame ji prašo adresatą pareikšti nuomonę dėl kelių žodžių rašybos⁷³. Viename iš paskutinių nuorašų variantų išliko pieštuku, greičiausiai minėto tėvo Benedikto ranka, darytos šių žodžių pataisos⁷⁴. Pažymėtina, kad pastarasis perrašas parengtas naudojant geresnės kokybės popierių su vandenženkliais: „Jeziorna | LINEN POST“. Tai byloja apie jo

⁶⁹ Jadvygos Karačevskos juodraštiniai užrašai, [1936], in: *LNMMB RKRS*, f. 201, b. 21, l. 101r.

⁷⁰ Rapolo Kalinausko atsiminimų tarpinių nuorašų variantų fragmentai, [1936], in: *LNMMB RKRS*, f. 201, b. 21, l. 13v, 42v, 101r.

⁷¹ Jadvygos Karačevskos juodraštiniai užrašai, [1936], l. 99v.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Jadvygos Karačevskos laiškas vienuoliui Benediktui, 1938-02-14, in: *LNMMB RKRS*, f. 201, b. 24, l. 1r–1v.

⁷⁴ Pavyzdžiui, daugiausia rūpesčio Karačevskai sukėlė Baturyno miesto Ukrainoje pavadinimas. Nuoraše rašomąja mašinėle išspausdinta nieko bendra su tikrove neturinti forma „Baluz“, vėliau juodu rašalu Karačevskos ranka ji pakoreguota į „Baluzga“, po to, kaip spėjama, tėvo Benedikto ranka viršuje pieštuku užrašyta „Baturyn“ (žr. *AN2*, l. 86r).

išskirtinumą. Žvelgiant į šį nuorašą, pastebimas siekis kuo tiksliau (paraidžiui, išsaugant didžiųjų ir mažųjų raidžių rašymo netolygumus, skyrybą) perteikti autentišką tekstą ir rankraščio grafinius elementus (kryželis virš teksto pirmame lape). Tekstologiniai komentarai, pastabos, paaiškinimai, kai kurios originale išbrauktos teksto dalys surašytos raudonu arba juodu rašalu antrosiose mašinraščio lapų pusėse.

Svarbu paminėti, kad tuo metu buvo parengtas dar vienas pastarojo varianto egzempliorius, atitekęs Krokuvos basiesiems karmelitams ir tapęs pokarinės Kalinausko atsiminimų publikacijos pagrindu⁷⁵. Kol kas galima tik spėlioti, kaip šis egzempliorius atsidūrė vienuolių rankose. Gali būti, kad egzistavo vilniečių tyrėjų susitarimas su basųjų karmelitų vadovybe Krokuvoje, kurio pagrindu buvo keičiamasi dokumentų kopijomis. Veikiausiai tokių mainų dėka į Krokuvos basųjų karmelitų vienuolyną tuomet pateko Valstybiniame archyve Vilniuje saugotos 1864 m. Kalinausko teismo bylos nuorašai⁷⁶, o į didžiulį beatifikacijos procesui paruoštos korespondencijos rinkinį (1938 m. perduotas Šventųjų skelbimo kongregacijai Romoje) – Valsybinėje Vrublevskių bibliotekoje surasto Kalinausko 1873 m. rugpjūčio 10 (22) d. laiško Mauricijui Mežejevskui (Maurycy Mierzejewski) perrašas⁷⁷. Ir tai yra ne itin daug, palyginus su medžiaga, kurią iš basųjų karmelitų gavo Karačevska ir kuri dabar saugoma LMAVB ir LNMMB.

Krokuvoje esančiu Kalinausko atsiminimų nuorašu po Antrojo pasaulinio karo domėjosi daugelis memuaristo biografų bei 1863–1864 m. sukilimo tema rašiusių specialistų. XX a. septintame dešimtmetyje garsus lenkų istorikas, publicistas ir politikas Benderis ryžosi atlikti tai, ko prieš karą nepavyko padaryti Falkowskiui su Karačevska. Papildęs nurašytą tekstą tekstologiniais ir dalykiniais (istoriniais, kalbiniais) komentarais, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklėmis, įvadinio straipsniu, iliustracijomis, 1965 m. Liubline jis išleido Kalinausko atsiminimus⁷⁸. Kaip ir kiti Kalinausko biografai, memuarų originalą jis laikė negrįžtamai prarastu. Rengdamas publikaciją, konsultavo si su Falkowskiu, kuris tuo metu jau ėjo Lomžos vyskupo pareigas. Vysku-

⁷⁵ Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXV.

⁷⁶ *Ibid.*, p. XI, išn. Nr. 3.

⁷⁷ Juozapo Kalinausko laiškas Mauricijui Mežejevskui, Hrozovas, 1873-08-10 (22), [autografas], in: LMAVB RS, f. 121, b. 54, l. 8r–9v. Vienas šio laiško nuorašas saugomas LNMMB RKRS, Karačevskos fonde (f. 201, b. 48, l. 1r), kitas – 1938 m. perduotas Šventųjų skelbimo kongregacijai Romoje, o 1978 m. publikuotas Kalinausko korespondencijos rinkinyje (žr. Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 2, p. 53).

⁷⁸ Žr. išn. Nr. 5.

pas Benderį patikino, kad prieš karą nuorašą sutikrino su originalu ir didelių skirtumų nepastebėjo⁷⁹. Deja, to negalima pasakyti apie išspausdintą tekstą. Pavyzdžiui, nežinia dėl kokių priežasčių į leidinį nebuvo perkeltas pasakojimas apie Rusijos kariuomenės leitenanto Nikolajaus Jugano (1833–1895) pokalbį su žydų kilmės jaunuoliu, Vilniaus Botanikos sode skaičiusiu garsaus rašytojo Nikolajaus Gogolio (1809–1852) knygą, bei valdžios vykdytą rusifikacijos politiką krašte (iš viso 28 originalo eilutės)⁸⁰ (4, 5 pav.). Ši teksto dalis originale išbraukta pieštuku ir rašalu, tačiau ją buvo galima išspausdinti, minėtą ypatybę nurodant paaiškinimuose. Apskritai lituanistiniam aptariamo rašinio turinio aspektui Benderis skyrė gana mažai dėmesio. Iš komentarų matyti, kad mūsų krašto problematika jam nebuvo gerai žinoma ir aktuali. Antai atsiminimuose Kalinausko paminėtą Brunoną Tada Korzoną (Brunon Tadeusz Korzon *alias* Korzun, 1830–1890) Benderis tapatino su jo vyresniuoju broliu, vienu pirmųjų Vilniaus fotografų Abdonu Korzonu (Abdon Korzon *alias* Korzun, 1824–po1869)⁸¹, o kai kurių lietuviškas pavardes turinčių asmenybių ir visai nemėgino identifikuoti. Nepaisant leidinio trūkumų, jo svarba ir reikšmė – neginčijamos. 2013 m., minint 150-ąsias 1863–1864 m. sukilimo metines, Krokuvos basųjų karmelitų leidykloje išleista antroji, Czesława Gilo kiek papildyta ir pataisyta, Kalinausko atsiminimų laida⁸². Apie Vilniuje atsiradusį memuarų originalą šio leidimo rengėjams nebuvo žinoma. Pravartu paminėti, kad 2007 m. 100-ųjų Kalinausko mirties metinių proga Gilas parengė ir išleido knygą *Kartki z księgi mojego życia (Lapeliai iš mano gyvenimo knygos)*⁸³, kurioje publikavo savo nuožiūra atrinktas Kalinausko atsiminimų ir laiškų ištraukas. 1992 m. teologo, publicisto Szczepano Tadeuszo Praškiewicziaus pastangomis Romoje buvo išleistas šventojo memuarų vertimas į italų kalbą⁸⁴. Norisi tikėti, kad Kalinausko biografijos ir XIX a. Lietuvos isto-

⁷⁹ Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXV.

⁸⁰ AR, l. 2r–2v.

⁸¹ Józef Kalinowski O. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, 1965, p. 93, išn. Nr. 63. Apie Abdoną ir Brunoną Korzonus plačiau žr. Dainius Junevičius, „Fotografas Abdonas Korzonas: pirmeivis, sukilėlis, išdavikas?“, in: *Kultūros barai*, Vilnius, 2012, Nr. 1, p. 68–77, in: <http://www.lmka.lt/fotografas-abdonas-korzonas-pirmeivis-sukilelis-isdavikas>, (2015-06-22).

⁸² [Czesław Gil OCD] Redakcja, „Nota do wydania drugiego“, in: Józef Kalinowski św. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, 2013, p. 33.

⁸³ Rafał Kalinowski, *Kartki z księgi mojego życia*, opracował Czesław Gil, Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2007 (2012).

⁸⁴ S. Raffaele Kalinowski, *Memorie (anni 1835–1877)*, introduzione, traduzione e note di Szczepan T. Praškiewicz, Roma, 1992.

rijos tyrimams svarbus atsiminimų tekstas bus išverstas ir į lietuvių kalbą bei taps mūsų nacionalinės kultūros savastimi.

Rankraščio charakteristika. Kaip minėta, aptariamas rankraštis saugomas LMAVB Rankraščių skyriuje, *Vilniaus arkivyskupijos dokumentų kolekcijoje*. Jo signatūra – f. 318, b. 33774. Siekiant atmesti abejones dėl jo autentiškumo, buvo atlikta memuaristo rašysenos analizė. Atsiminimų rankraštis lygintas su Mežejevskiui adresuotu 1873 m. rugpjūčio 10 (22) d. Kalinausko laišku, rastu LMAVB Rankraščių skyriuje⁸⁵, bei keliomis jo 1864–1866 m. laiškų faksimilėmis, publikuotomis pirmajame jo korespondencijos rinkinio tome⁸⁶. Pastarosios yra gana prastos kokybės, tad iš jų galima spręsti nebent apie bendrą rašto vaizdą. Tyrimą apsunkino dar ir tai, kad disponuojamų tekstų chronologija, žanras, apimtis ir adresatas – skirtingi. Vienintelis autentiškas laiškas Mežejevskiui parašytas gana taisyklingai, tvarkingai, kreipiant dėmesį į estetinį rašto vaizdą. Žymiai atsainiau, su įvairiais pataisymais, be to, netvirta seno žmogaus ranka, užrašytas atsiminimų tekstas (6 pav.). Nepriklausomai nuo chronologijos skirtumų ir atidos rašant, Kalinauskui būdingi raidžių pavidalai, posvyris į dešinę išlieka. Rašysenos bendrybes aptariamuose tekstuose akivaizdžiausiai parodo grafemos „S“, „P“, „G“. Visų raidžių aptinkama net po keletą variantų. Didžioji „S“ primena pasvirąjį brūkšnį su nedideliais užlenkimais galuose arba į dešinę pakrypusį aštuoneta. Raidės „G“ vertikalė, dažnai užbaigiama ties eilutės linija, aptakiai ją užlenkiant į kairę, tačiau kartais ji pratęsiama žemiau linijos, tarsi rašant mažąją „g“, o jos apačioje sukama didelė kilpa. Gana raiški yra grafema „P“. Kalinauskas ją rašė įvairiai. Kartais vertikalės linija apačioje aptakiai užlenkiama, o viršuje jos uždedamas lenktas „stogelis“. Kitais atvejais vertikali linija brėžiama iš viršaus į apačią, ja grįžtama į viršų ir dešinėje pusėje nubrėžiamas uždaras lankas. Egzistuoja ir trečiasis „P“ variantas, kurį galima laikyti antrojo atmaina, tik čia raidės lankas ženkliai atitolęs nuo vertikalės ir yra panašus į apskritimą arba prie vieneto prirašytą nuliuką. Šio varianto ryškiausi pavyzdžiai užfiksuoti laiške Mežejevskiui, tačiau jų esama ir atsiminimų tekste. Abiejuose šaltiniuose identiška, nevisai taisyklingai („z“ keičiant į „h“), užrašyta kunigo Mykolo Fišerio

⁸⁵ Juozapo Kalinausko laiškas Mauricijui Mežejevskiui, Hrozovas, 1873-08-10 (22), l. 8r–9v.

⁸⁶ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 1, p. 88–89, 152–153 (įklijos tarp nurodytų puslapių).

152
 i vėnėmė atgrobėmė. Lėka bėra vėpėdėmė
 i vėpėmė sė tunc pėpėgėmė vėmė pėvėlė
 pėm vėmėm, kėm sė sėjėmė dėmė w
 dary vėdėy kėm. - Pėkėm pėmė, o
 ilė vėpėmė mōy, vėstėpė w davor
 gėm sūpė vėcėvėm vėpėmė w gėm
 jėm vėmė. - Eymė sė Alėmė Gėrėgė,
 pėm v. Cėpėrė T. V. sėvėmė, o pėmė m
 z vėmė, pėm v. Mėlėmė Nėvėmė,
 sėvėmė tām vėmė, - m vėmė mēm
 vėmė vėpėmė i vėmė kėm. vėmė
 d. lėmė sėvėmė z Bėgėm sėvėmė.
 W kėm vėmė pėmė pėmė Gėm,
 sėvėmė sė dām dā kėm kėm
 sėvėmė w Gėm, - sėvėmė gėm
 v. Mėlėmė z Gėm sė lėmė vėmė
 mēm vėmė. - Pėm vėmė kėm vė-
 mė mēm kėm w Cėm, - i pėm vėm
 sėvėmė z v. kėm. Pėm vėm vėm
 pėm vėm vėm, - i tō gėm vėm
 vėmė pėmėm. - vėm vėm
 dā sėvėmė sė sėvėmė, pėm
 sėvėmė v. v. sėvėmė, tām pėm pėm.
 Eymė w Pėm, kėm jėm vėm vėm
 pėm vėm sėvėmė. Pėm sė dāpė,
 gėm i vėm z vėm vėm, w
 vėm sėvėmė tām sėvėmė w
 kėm Lėmė, w Pėm. - kėm
 kėm Mėlėmė, vėm kėm Mėlėmė,
 pėm pėm vėm vėm pėm vėm,
 Pėm sėvė, vėm v. sėvėmė. - Pėm
 sėvėmė kėm Mėlėmė = v. sėvėmė,

(Michał Fiszer) pavardė: vietoj įprastos formos „Fiszer“ – „Fisher“⁸⁷. Taigi atsižvelgiant į rašyseną bei kitus šio tyrimo metu paaiškėjusius faktus, galima teigti, kad aptariamas rankraštis yra Kalinausko autografas.

Atsiminimų rankraštis neturi antraštinio lapo, taigi ir originalaus pavadinimo. Memuarų pabaigoje Kalinauskas savo rašinių vadina lenkišku žodžiu „pamiętnik“ (l. 77r) (7 pav.), kuris lenkų kalboje turi kelias reikšmes: juo gali būti įvardijami tiek dienoraščiai, tiek atsiminimų albumai, tiek ir atsiminimai. XX a. pirmos pusės lenkų istoriografijoje lygiagrečiai vartoti du rankraščio įvardai: „Pamiętnik[i]“⁸⁸ ir „Wspomnienia“⁸⁹. Viename iš Karačevskos parengtų teksto nuorašų yra antraštinis lapas, kuriame užfiksuoti abu pavadinimo variantai, tačiau įvardas „Pamiętnik“ išbrauktas, o prie jo, matyt, kaip tiksliau nusakantis rašinio žanrą ir turinį, įrašytas „Wspomnienia“⁹⁰. Atsiminimų publikaciją XX a. septintame dešimtmetyje parengęs ir išleidęs Benderis galutinai įtvirtino pastarąjį pavadinimą⁹¹. Verčiant tekstą į kitas kalbas (prancūzų, italų), pasitelkiamas tarptautinis prancūzų kilmės žodis „memuarai“. Juo įvardyta pirmoji atsiminimų ištraukų publikacija 1908–1910 m. Belgijoje (*Mémoires*)⁹² ir 1992 m. Romoje išleista Praškiewicziaus į italų kalbą versta knyga (*Memorie*)⁹³.

Iš Benderio publikacijos į vėlesnius leidinius persikėlė ir paantraštės duomenys: 1835–1877. Pirmoji data žymi Kalinausko gimimo, antroji – tapimo vienuoliu metus. Taip norėta akcentuoti, kad atsiminimų tekstas apima tik Kalinausko pasaulietinio gyvenimo laikotarpį, tačiau tai nereiškia, kad ankstesnių arba vėlesnių metų įvykiai rašinyje išvis neminimi. Retai, bet pasitaiko ekskursų ir į 1903 ar 1904 metus (l. 57v, 74v).

Teksto įžangoje nurodyta, kad atsiminimai pradėti rašyti 1903 m. rugsėjo 10 d. Černos basųjų karmelitų vienuolyne (l. 1r). Kada ir kur baigti – tiksliai nepasakyta, tačiau galima spėti, kad 1904 m. antrame ketvirtyje ten pat. Viename paskutiniųjų atsiminimų lapų (l. 74v) Kalinauskas, mintimis persikeldamas į tam tikrą savo dabarties tašką, prisitarė: „...obecnie (r. 1904)...“

⁸⁷ Juozapo Kalinausko laiškas Mauricijui Mežejevskiiui, Hrozovas, 1873-08-10 (22), l. 8r; AR, l. 65r, 66r.

⁸⁸ [Helena Römer-Ochenkowska] Hel. Romer, *op. cit.*, p. 10.

⁸⁹ Teresa Lubinska, *op. cit.*, p. 12, 14, 15, 155.

⁹⁰ ANI, l. 1r.

⁹¹ Žr. išn. Nr. 5.

⁹² [Rafał Kalinowski], „Mémoires du R. P. [Raphaël] de St. Joseph“.

⁹³ S. Raffaele Kalinowski, *Memorie (anni 1835–1877)*.

(„...dabar (1904 m.)...“). Kitų šaltinių duomenys šiek tiek patikslina teksto užbaigimo laiką. Iš 1904 m. balandžio 3 d. memuaristo laiško Dybovskiui aiškėja, kad tuo metu memuarai dar nebuvo baigti: reikėjo parašyti atsiminimus apie sugrįžimą iš tremties ir gyvenimą emigracijoje⁹⁴, t. y. apytikriai 13 rankraščio lapų (l. 64v–77r), arba septintadalį viso teksto. Turint galvoje Kalinausko rašymo tempą, likusią dalį jis tikrai turėjo suspėti parašyti per 1904 m. antrąjį ketvirtį.

Atsiminimų tekstas surašytas 77-iuose lapuose (pagal naują archyvinę numeraciją). Jie neliniuoti, formatas šiek tiek skirtingas, tačiau svyravimai nedideli: 34–34,3 × 21 cm. Rankraščio gale pridėti dar du panašaus dydžio lapai (l. 78–79). Tai buvęs popierinis aplankas, dabar beveik perplyšęs per lenkimo liniją. L. 78 pirmos pusės viršutinėje dalyje, per vidurį, yra kita ranka pieštuku rašytas sunkiai skaitomas įrašas: „[...] Wil. | Mostowa 3 | [...] OO Kar. 30 | [...] Revie“. L. 79 antroje pusėje, centre, pieštuku užrašyti kunigo, kurio tapatybės nepavyko nustatyti, inicialai „I. W. J.“ su kryželiu viršuje. Be minėto popierinio, yra dar du aplankai: išorinis – kartono, aptraukto ruda oda (formatas – 33,6 × 21 cm), ir vidinis – gelsvai rusvo kartono (36,7 × 23 cm). Pastarasis aplankas labai paprastas, be jokių puošmenų ar įrašų, šiek tiek didesnis už išorinį aplanką (taip pat ir lapus), tad geriau atlieka rankraščio apsaugos nuo įvairių žalojančių fizinių veiksnių funkciją. Jis yra įplyšęs per lenkimo liniją, apatinis kampas visai nuplėštas, kraštai atrupėję, patamsėję nuo dulkių ir saulės šviesos poveikio. Odinis aplankas nėra specialiai šiam dokumentui pagamintas: daugybė požymių rodo, kad tai – naujam gyvenimui prikelti gerokai senesnės rankraštinės knygos (veikiausiai ūkinių, finansinės atskaitomybės dokumentų rinkinio) viršeliai. Tamsiai rudos spalvos oda gerokai apsitrynusi, sutrūkinėjusi, dėmėta. Abiejų kietviršių kraštuose išpausti linijiniai išpaudai: prie nugarėlės – po tris linijas, kitur – po vieną. Pastebimos dviejų odinių raištelių tvirtinimo žymės. Pirmojo kietviršio centre matyti nuplėšto popieriaus lapelio liekanų. Nugarėlė dviejų lygiagrečių linijų išpaudais padalinta į keturis skirtingo dydžio segmentus, jos apatinė dalis nuplėšta. Antrojo kietviršio vidinėje pusėje išliko priklijuojamojo priešlapio fragmentų su neįskaitomais įrašais lotynų kalba, skaičių stulpeliais, lentelės linijomis bei apvalaus vaško antspaudo su popierine apsauga liekanomis. Kadangi nėra jokių atsiminimų rankraščio lapų siuvimo žymių, įrišo klijų likučių, galima manyti, kad jis niekada nebuvo įrištas.

⁹⁴ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 261.

Rankraščio būklė gana gera. Esama nedidelių popieriaus defektų: skylučių (l. 48, 64, 65), įplyšimų (l. 73, 76, 77), rašalo dėmių (l. 1r–1v, 7v, 8r, 10r–10v, 13v, 15r, 51v, 60r–60v, 77v). Popierius, sprendžiant pagal jo faktūrą, spalvą ir vandenženklis, yra mažiausiai keturių rūšių: a) matinis, rusvas, be vandenženklių (l. 1–12, 17–47); b) šiek tiek patamsėjęs baltas be vandenženklių (l. 13–16, 48, 55, 60–77); c) baltas, truputį pageltęs, storesnis, su sunkiai įžiūrimu vandenženklis „NAC.“ ar „NAG.“ (l. 49–50; dydis – $2 \times 9,7$ cm); d) baltas, plonas, su kito tipo vandenženklis – trimis nedidelėmis penkiakampėmis žvaigždėmis, sudarančiomis lygiakraštį trikampį (l. 51–54, 56–59; dydis – $9,5 \times 9,5$ cm). Pastarojo vandenženklis vieta skirtinguose lapuose įvairuoja. L. 52 jis yra centre, l. 56 ir l. 59 – apačioje. Kitų lapų kraštuose (l. 51, 53–54, 57–58) matyti tik šio vandenženklis fragmentų (viena arba dvi žvaigždės). Antrojo tipo vandenženklis pavyzdys yra publikuotas elektroninėje erdvėje⁹⁵.

Tekstas rašytas juodu, vietomis rusvėjančiu rašalu lenkų kalba (kai kurie posakiai – rusų, prancūzų, anglų kalbomis), dažniausiai abiejose lapų pusėse (tušti puslapiai: l. 13v, 14v, 15v, 16v, 77v). Puslapio struktūra paprasta. Tekstas išdėstytas pagrindiniame, centriniame lauke. Puslapyje yra vidutiniškai 35–50 eilučių. Kairioji paraštė žymiai platesnė – 3,5–4,5 cm, viršutinė – 0,5–1,5 cm, apatinė – apie 0,5–1,5 cm, dešinioji – ne daugiau 0,5 cm. Kairiojoje paraštėje paties autoriaus ranka, atrodo, vėliau, nei buvo rašomas pagrindinis tekstas (skiriasi rašalo atspalviai ir plunksnos linijos storis), užrašytos trumpos atskirų teksto fragmentų turinio anotacijos, pastabos, retkarčiais – papildymai. Kaip jau buvo minėta, pirmojo lapo kairės paraštės viršutinėje dalyje yra kitu braižu darytas proveniencinis įrašas: „Własność Klasztoru OO. Karmelitów | w Wadowicach“. Pirmojo lapo viršutinės paraštės centre yra autoriaus ranka pažymėtas nedidelis kryželis. Viršutinėje paraštėje išliko originali ir kiek vėlesnė, tarpukario laikotarpio, paginacija. Pats autorius lapų numerius žymėjo rašalu arba pieštuku (l. 23r, 25r) viršutiniame dešiniajame kampe. Įdomu, kad numeravo tik kas antrą lapą, arba vadinamuosius dvilapius (perpus perlenktas didelio formato lapas). Retkarčiais panaudojęs vienlapius (l. 47, 48, 55, 66, 67), išlaikydami

⁹⁵ *Paper Watermarks*, [Nr.] 2, in: <http://www.watermarks.info/bus.php?tx=&a=s&t=a&s=6&db=i&i=on&o=n&c=&pw=on&v=0&n=20&sk=0&l=i>, (2015-08-20). Už nuorodą dėkoju kolegei Gitai Drungilienei. Deja, šioje duomenų bazėje nepateikiami išsamūs vandenženklių ir popieriaus aprašai. Aišku tik tiek, kad popierius su šiuo vandenženklis pagamintas po 1850 m. Vokietijoje. Taigi tokio tipo popierius galėjo būti naudojamas ir kaimyninėje Austrijos-Vengrijos valstybėje, kuriai tuomet priklausė Černos ir Vadovicių vienuolynai.

vo dvilapių numeravimo sistemą: abu vienlapius pažymėdavo tuo pačiu numeriu, o tam, kad būtų išvengta painiavos, šalia pirmojo iš jų užrašydavo vieneta, greta antrojo – dvejetą, pavyzdžiui, 24/1 ir 24/2 (pagal naują archyvinę numeraciją – 47–48 lapai), 34/1 ir 34/2 (66–67 lapai). Būta atvejo, kai tarp dvilapių įsiterpė ne du, o vienas vienlapis (28; pagal naują numeraciją – l. 55). Jis sunumeruotas kaip dvilapis be papildomų numeracijos ženklų. Siekiant patikslinti, kad šioje vietoje antrojo vienlapio nėra, lapo antrosios pusės apatinėje paraštėje užrašyta pastaba: „następuje arkusz 29:“ („toliau 29-as lapas“). Taip pagal Kalinausko paginacijos sistemą susidarė 39 dvilapiai. Tarpukariu rengiant rankraščio publikaciją, jis buvo pernumeruotas. Šį kartą numeruoti puslapiai (t. y. kiekvieno lapo pirmoji ir antroji pusės), neišskiriant nė kelių tuščių. Iš viso – 154. Numeruota juodu (p. 1–17, 51–100), raudonu (p. 18–50, 101–153) ir mėlynu (numeracijos klaidų taisymai p. 152–154) pieštukais viršutiniame dešiniajame arba kairiajame puslapio kampe. Prie skaitmens kartais padėtas taškas, kartais 1 arba 2 trumpi brūkšneliai. Kas ketvirto puslapio apatinės paraštės centre juodu grafitiniu pieštuku užrašyta didžioji raidė „R“. Kokia šio ženklo paskirtis ir kieno ranka, teksto autoriaus ar kurio nors iš tyrėjų, jį paliko, nėra visiškai aišku, tačiau galima įžvelgti tam tikrų paralelių tarp tokio ženklavimo ir Kalinausko pasirinktos lapų numeravimo sistemos. Galbūt kiekvieną sunumeruotą rankraščio dvilapį, kad nepasimestų tarp kitų rankraščių, jis norėjo papildomai pažymėti dar ir savo vienuolinio vardo inicialu. Antra vertus, tokią žymėjimo sistemą galėjo sugalvoti ir rankraščio tyrėjai. Originalo palyginimas su vienu iš Karačevskos parengtų nuorašų rodo, kad veikiausiai taip ir bus nutikę. Mašinraštyje šia raide (taip pat užrašyta pieštuku) pažymėtos vietos, kur baigiasi vienas originalo dvilapis ir prasideda kitas, o ties jomis, paraštėse, nurodyti (juodu rašalu) autorinės paginacijos skaitmenys⁹⁶.

Ne lengviau nuspėjamas ir kai kurių pieštuku atliktų teksto korekcijų autorius. Pasitaiko pieštuku išbrauktų sakinių ar net pastraipų (l. 2r–2v, 8r, 30v, 33r), bet dažniausiai juo tikslintos sunkiai įskaitomos teksto vietos (l. 2v, 25r, 27r–29v, 33r–34v, 43r, 52v), virš neaiškiai rašalu užrašyto žodžio pateikiant jo kartotę arba sinonimą (pavyzdžiui, vietoj „wrażenia“ – „uczucia“ (l. 2v)). Šias korekcijas praėjus kuriam laikui po teksto parašymo galėjo atlikti tiek pats autorius, tiek ir kitas rankraštį skaitęs asmuo. Sprendžiant iš Karačevskos komentarų jau minėtame nuoraše, daugeliu atvejų pataisos

⁹⁶ AN2, l. 207r, 214r, 221r, etc.

juodu pieštuku originale buvo atliktos anksčiau nei atsiminimų rankraštis pakliuvo į jos rankas⁹⁷. Tuo tarpu negausūs įrašai, klaustukai, šauktukai, pabraukimai mėlynu ir raudonu pieštukais (l. 1r, 11r–12r, 68v–69r, 74v) neabejotinai yra atsiradę tarpukariu. Įdomu, kad tokių atspalvių pieštukų brėžlių galima aptikti ir kai kuriuose Valstybinėje Vrublevskių bibliotekoje nuo 1936 m. saugotuose su Kalinausku susijusiuose dokumentuose. Antai kunigo Fišerio 1873–1876 m. laiškuose iš Permės Mežejevskiui pabrauktos kaip tik tos vietos, kur rašoma apie Kalinauską⁹⁸. Panašu, kad šias spalvingas žymes tiek atsiminimuose, tiek ir laiškuose paliko Karačevska.

Teksto struktūros ir turinio ypatybės. Rankraščio turinio labirintuose susiorientuoti padeda kairėje parašėje įterptos trumpos atskirų teksto fragmentų (nuo pastraipos iki kelių lapų apimties) anotacijos. Jos laikytinos skyrelių pavadinimais. Pažymėtina, kad net ir naujajame pataisytame ir papildytame memuarų leidime⁹⁹ originalo struktūra nebuvo išlaikyta: kai kurie skyrelių pavadinimai sulieti į vieną, kitų – visai nelikę, o kai kur atsiradę naujų, kaip antai: „Prześladowania ludności żydowskiej przez władze rosyjskie“ („Rusijos valdžios [vykdomi] žydų gyventojų persekiojimai“; p. 41); „Cezary Morawski“ („Cezaris Moravskis“; p. 108); „Korzun“ („[Brunonas] Korzonas“; p. 147); „Laudyn“ („[Kazimieras] Laudynas“; p. 156). Be to, Benderis memuarų tekstą papildomai suskirstė į kelis stambesnius skyrius: 1. „Młodość“ („Jaunystė“; p. 37–74); 2. „Po studiach“ („Po studijų“; p. 75–106); 3. „Okres powstaniowy“ („Sukilimo laikotarpis“; p. 107–147); 4. „Zeslanie“ („Tremtis“; p. 149–197); 5. „Powrót do kraju i wyjazd za granicę“ („Grįžimas į kraštą ir išvykimas į užsienį“; p. 199–217). Kaip dar vieną atskirą, nors neįvardintą, tačiau tekste ryškiai išsiskiriančią dalį, galima paminėti trumpą autoriaus įžangą (p. 32), kurioje atskleidžiamos jo intencijos, nurodoma, kur ir kada atsiminimai buvo pradėti rašyti. Žvelgiant Kalinausko akimis, svarbiausios jo rašinio dedamosios dalys būtų šios (vertimas straipsnio autorės):

[Įžanga] (l. 1r); Gimimo vieta ir vaikystės metai (l. 1r); Mokymasis Bajorų institute Vilniuje (l. 1v); Instituto uždarymas 1863 m. (l. 2r); T[ėvas] [Pilypas] Mokžeckis, dominikonas, tikybos mokytojas (l. 2v); Cezaruv-

⁹⁷ *Ibid.*, l. 3v, išn. Nr. 3; l. 4r, išn. Nr. 8, etc.

⁹⁸ Mykolo Fišerio laišakai Mauricijui Mežejevskiui, Permė, 1873–1876, in: *LMAVB RS*, f. 121, b. 48, l. 1r–6v.

⁹⁹ Józef Kalinowski św. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, 2013.

ka¹⁰⁰ (l. 2v); **Kun[igas] [Lučjanas] Godlewskis**¹⁰¹ (l. 2v); Išgyvenimai, patirti dėl valdžios sprespaudos krašte (l. 3r); Renegatas [Josifas] Semaška (l. 3v); Švč. Trejybės [bazilijonų] vienuolynas Vilniuje (l. 3v); Uždaryto Vilniaus universiteto palikimas (l. 3v); **Dr. [Feliksas] Rimkevičius, Dr. [Aleksandras] Zdanovičius** (l. 4r); Vienuolynų griuvėsiai (l. 4r); Jaunimo nuotaikos (l. 4r); [Rusijos] Imperatoriaus Nikolajaus I apsilankymas Vilniuje (l. 5r); Moksleivių susipainiojimas (l. 5r); Gyvenimas Institute (l. 5v); Senieji vienuolynai (l. 6r); Vizitės (l. 6r); Dievo Kūno procesija (l. 6v); Maskvietiškų elementų įtaka (l. 7r); Įstaigos tolesniam mokymuisi pasirinkimas (l. 7v); Žemės ūkio institutas Hori-Horkose, Oršos apskrityje, Mogiliavo gubernijoje (l. 7v); Kelionė iš Vilniaus į Horkas (l. 8r); Hori-Horkų instituto studentų bendruomenė (l. 8r); Mokomųjų dalykų dėstymas Horkose (l. 8v); **Mokomųjų dalykų dėstymas (tęsinsys)** (l. 9r); Orša. Kazino (l. 9r); Kaimo gyvenotojai (l. 9r); Žydai. [...] (l. 9v); Planų pasikeitimas ir pasiruošimas inžinerijai (l. 10r); Lenkai iš Lietuvos Peterburge (l. 10r); Kelionė į Peterburgą (l. 11r); Kapitono [Andrejaus] Ivanovo parengiamoji mokykla (l. 11v); Draugai lenkai: [Wincentas] Gortkiewiczzius, [Karolis] Jelskis, [Alfas] Wrześniowski (l. 11v); Kiti draugai (l. 12v); Egzaminai (l. 12v); Įstojimas į [Sankt Peterburgo] karo inžinierių mokyklą (l. 13r); Studijos šioje mokykloje (l. 13r); Draugai Inžinerijos mokykloje (l. 14r); Karo disciplina (l. 16r); Bausmė už taisyklių nesilaikymą (l. 16r); Mokyklos pastato – buvusios [Rusijos] imperatoriaus Pavelo I rezidencijos – interjero aprašymas (l. 16r); [Rusijos] imperatorius Aleksandras II apžiūri kambarį, kuriame buvo nužudytas Pavelas I, ir įsako jį rekonstruoti į koplyčią (l. 17r); Aleksandro II ir Nikolajaus I išvaizda (l. 17r); Nikolajaus I mirtis ir laidotuvės (l. 17v); Mokomųjų dalykų dėstymas Inžinerijos mokykloje ir Akademijoje bei karo disciplina (l. 17v); Dirbtuvės (l. 19r); Ligoninė (l. 19r); Keletas smulkmenų apie Akademijos draugus (l. 19v); Emocijos, patirtos [Sankt Peterburgo] Šv. Stanislovo bažnyčioje (l. 20v); Gyvenimo svetimoje žemėje neigiamas poveikis charakteriui (l. 21r); Perėjimas iš Akademijos į geležinkelių bendrovę (l. 21r); **Dar**

¹⁰⁰ XIX a. viduryje žodžiu „Cesarzówka“ buvo vadinamas Rusijos imperijos katalikams skirtas leidinys *Katechizm o czci cesarza Wszech Rossy* (*Katechizmas apie pagarbą visos Rusijos carui*), kuriame remiantis krikščionybės istorija ir Šv. Raštu įrodinėjama, kad pagal ketvirtąjį Dekalogo įsakymą privalu reikšti deramą pagarbą carui; plačiau žr. Aldona Prašmantaitė, „Dėl 1832 m. katalikų katekizmo apie pagarbą carui lenkų kalba autorystės ir jo vertėjo į lietuvių kalbą“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2001, Nr. 1 (45), p. 27–38.

¹⁰¹ Čia ir toliau paryškintu šriftu rašomi tie skyrelių pavadinimai, kurių nėra publikuotame tekste.

keletas žodžių apie gyvenimą Sankt Peterburge (l. 21r); Apsilankymas Kronštato [t. y. Kotlino] saloje (l. 22r); Išvykimas į gimtąjį kraštą (l. 22r); Pirmieji [Rusijos] imperatoriaus Aleksandro II valdymo metai (l. 23r); Religinė tolerancija (l. 23r); Gyvenimas kaime, Naugardo gubernijoje, generolo [Elpidiforo] Zurovo namuose (l. 24v); Generolas adjutantas, kunigaikštis Bagrationas Imeretinskis (l. 25r); Jaunieji kunigaikščiai Imeretinskiai, Aleksandras ir Dmitrijus (l. 25v); Baltazaras Kalinauskas, [Juozapas] Ohryzka ir kiti (l. 26r); Zigmantas Sierakauskas (l. 27v); Mirties nuosprendis Zigmantui Sierakauskui ir jo vykdymas (l. 28v); Dar keletas žodžių apie pulkininką [Edmundą] Rózyckį (l. 29r); Užumina apie [Andriejų] Tovianskį. Tovianskio anūkė (l. 29r); 1859 m[etai]. Išvykimas į Kurską (l. 29v); Stačiatikių dvasininkija kaime (l. 30v); Putyvlis (l. 31r); Pasinaudojimas Švenčiausios Motinos pagalba (l. 31v); 1860 m[etai] (l. 31v); Gyvenimas Lietuvos Brastoje (l. 31v); Kadetų korpuso kadetas [Teofilis] Władyczańskis (l. 32r); Kariškių ir tarnautojų draugija Breste (l. 32v); Viena kita smulkmena, susijusi su Lietuvos Brasta (l. 32v); **Parako sandėlis buvusiose kapinėse** (l. 33r); Apolinaras Hofmeisteris (l. 33v); Neramumai Varšuvoje (l. 34r); Maištininkų bruzdėjimų pradžia [Lenkijos] Karalystėje (l. 35r); 1863 metai (l. 35v); Nerimas [Bresto] tvirtovėje (l. 35v); Žygis prie Bialos (l. 35v); Jo imperatoriškosios didenybės svitos generolas [Ivanas] Nosticas (Nostitz) pradeda vadovauti kariuomenei ir patraukia prieš [Romaną] Rogińskį (l. 35v); Kareivijos [įvykdytas] piliečio Śnieżkos dvaro antpuolis (l. 36r); Nosticas pergalingai grįžta iš žygio, vesdamas supančiotą belaisvį Rogińskį (l. 36r); Maskviečių ponių paslaugumas (l. 36v); Užumina apie Rogińskį (l. 36v); Jau gegužės mėnesį sukilimas, nors ir palaikomas, ima silpti (l. 36v); Viltis [sulaukti] Europos valstybių įsikišimo (l. 36v); 1863 m[etai]. Balandžio mėn[uo] (l. 37r); Po atsistatydinimo [iš kariuomenės] išvykimas iš Bresto į Varšuvą, kur gauju paskyrimą į Tautinės vyriausybės skyrių Vilniuje (l. 37v); **1863 [metų] gegužės mėn[uo]** (l. 38r); Atvykimas į Vilnių (l. 38r); **Zigmanto Sierakausko mirties baismės vykdymas** (l. 38v); [Centrinės] tautinės vyriausybės komisarai Vilniuje [Leonas Głowackis, Oskaras Awejdė] (l. 38v); [Feliksas] Wisłouchas, sukilėlių būrio vadas, sužeistas (l. 39r); Įvykis geležinkelyje Vilnius–Kaunas (l. 39r); Pasikėsinimas į Vilniaus [gubernijos] bajorų maršalo [Aleksandro] Domeikos gyvybę (l. 40r); Didvyriškumo aukos [Vilniuje nuteisti ir nužudyti Ignacas Zdanovičius (1840–1863) bei Titas Dalevskis (1841–1864)] (l. 41r); Leidiniai ir spaustuvės (l. 41v); **Nelaimingas atsitikimas** (l. 41v); Konstantinas Kalinauskas, [jo] suėmimas, mirties baismės įvykdymas (l. 41v); [Romualdo] Traugutto manifestas (l. 42v); Išpažintis

buv[usioje] Misionierių bažnyčioje (l. 42v); Žmonių pamaldumas Vilniuje (l. 43r); Areštas (l. 43r); Įkalinimas kalėjime, Dominikonų vienuolyne (l. 43v); Apklausa Karo komisijoje (l. 44r); Kvotos kameroje (l. 44v); Stojimas prieš Karo teismą (l. 45v); **Mirties nuosprendis** (l. 46r); Velykinė išpažintis (l. 46v); Pervežimas iš kalėjimo į Karo komendantūrą (l. 47r); Nuosprendžio perskaitymas ir atvedimas į kalėjimą (l. 47v); Žygis, o veikiau laidotuvių eiseną į g[eležinkelio] stotį (l. 47v); 1864 m. birželio 29 [diena]. **Susodinimas į vagonus g[eležinkelio] stotyje** (l. 49r); Išvykimas [iš Vilniaus] ir atvykimas į Peterburgą (l. 49r); Apsilankymas Maskvoje (l. 49r); Žemutinis Naugardas (l. 49v); Permė (l. 49v); Šiltinė Permėje (l. 50r); Stebuklinga Dievo Apvaizdos globa. Nuolatinio kun[igo] kapeliono priskyrimas ligoniams. Parapijos įkūrimas Permėje (l. 50r); Išvykimas iš Permės (l. 50v); Kungūro miestas (l. 50v); Išvykimas į Tobolską (l. 50v); Iš Permės [sic!] į Tobolską (l. 51r); Atvykimas į Tobolską (l. 51r); Išvykimas iš Tobolsko (l. 51r); Tomske (l. 51v); 1865 [metų] sausis Tomske (l. 51v); 1865 m. sausio mėn[uo] (l. 52v); 1865 [metai]. Kovo ar balandžio mėn[uo]. Atvykimas į Irkutską (l. 53r); Irkutskas, paskyrimas į Usolę (l. 53v); Išvykimas į Usolę. 1865 [metų] balandis (l. 53v); Gyvenimas Usolėje (l. 54v); Bendrabūvio tvarka (l. 55r); Kunigų ir apskritai visų dvasininkijos atstovų iškeldinimas iš vietų, į kurias buvo nukreipti, ir jų apgyvendinimas Tunkoje (l. 55r); Kun[igas] [buvęs Utenos] Dekanas [Ferdinandas] Stulginskis (l. 55v); Rytų Sibiro generalgubernatorius [Michailas] Korsakovas aplanko Usolę (l. 56r); Amnestijos (l. 56r); Ligoninė Usolėje (l. 56v); Neramumai tarp tremtinių prie Baikalo (l. 57r); **[Stanisławas] Wroński iš [Lenkijos] karalystės** (l. 57v); Užsiėmimai Usolėje (l. 58r); Žmogžudysčių aukos (l. 58v); Gyvenimas Irkutske (l. 59v); Kun[igas] [Irkutsko parapijos] klebonas Kristupas Švirmickas (l. 60r); Kun[igas] [Irkutsko parapijos] vikaras Czudowski (l. 61r); Kun[igas] vikaras [Silvestras] Kimbaras (l. 61r); Kun[igas] Tyburcy Pawłowski (l. 62r); Teodoras Gamello (l. 63r); Apolinaras Hofmeisteris (l. 63r); Išvykimas iš Irkutsko į Permę (l. 64v); [Lucko ir] Žytomyro vyskupas, kun[igas] Kasparas Borovskis (l. 65v); Išvykimas į Lietuvą (l. 66v); 1873 m[etai] (l. 66v); Apsilankymas Lietuvoje, Hrozove. 1874 m[etai] (l. 67r); Gyvenimas Smolenske (l. 67v); Galutinė amnestija ir išvykimas į Varšuvą (l. 69r); Gyvenimas Varšuvoje (l. 70r); Išvažiavimas į užsienį. Čenstakava (l. 71r); Kunigaikštienė Marcelina Czarotorska (l. 71v); Iš Krokuvos į Seniavą (l. 71v).

Kaip matyti, Kalinausko atsiminimuose papasakotų istorijų spektras platus tiek teminiu, tiek geografiniu požiūriu. Veiksmas rutuliojasi gana didelėje Eurazijos žemyno teritorijoje nuo tolimų Rytų Sibiro vietovių iki

garsių Šveicarijos kurortų ir Prancūzijos sostinės Paryžiaus, tačiau dėmesio centre – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės Rusijos imperijos valdžioje. Memuaruose Kalinausko atgaivinti į užmarštį nugrimzdę įvykiai, faktai, lakoniškos, tačiau gana taiklios jo amžininkų charakteristikos teikia galimybę geriau pažinti ne tik jį patį, jo savimone, bet ir to meto visuomenės socialinio, religinio, kultūrinio bei intelektualinio gyvenimo realijas, padeda giliau suprasti švietimo procesus. Atsiminimai rašyti katalikų dvasininko, vienuolio, tad natūralu, kad juose nemažai vietos skiriama konfesinei temai. Pastebimas autoriaus siekis kuo nuodugniau nušviesti pasaulietinės valdžios vykdytą politiką katalikybės, o ir kitų krikščioniškų konfesijų, atžvilgiu. Kartu atskleidžiamos ir asmeninės patirtys, ieškant tikrojo pašaukimo, bei socialinės aplinkybės, kuriomis buvo priimtas sprendimas atsiriboti nuo pasaulietinės aplinkos ir pasirinkti dvasininko karjerą. Atsiminimų epizodai apie žymiausius ir mažiau ryškius 1863–1864 m. sukilimo veikėjus, represijų aukas yra reikšmingi kiekvieno iš jų biografijų ir apskritai išsivaduojamojo judėjimo Lietuvoje istorijos tyrimams. Gana platus Kalinausko tremties laikotarpio realijų aprašymai galėtų suteikti naujų atspalvių socialiniam Sibiro tremtinių bendruomenės portretui. Ne mažiau aktuali ir atsiminimuose paliesta emigracijos tema. Versdami paskutiniuosius memuarų puslapius turime progos įsitikinti, kad grįžęs iš tremties Kalinauskas sugebėjo svečiose šalyse susikurti gyvenimą iš naujo, tačiau, kaip ir dažnas nūdienos emigrantas, jis, deja, buvo pasmerktas tėvynainių užmarščiai. Vaizdingumu ir įtaiga memuarai neprilygsta geriausiems šio žanro kūriniams, tačiau, kaip puikus į praeitį nugrimzdusios epochos atspindys, galėtų sudominti ir mokslinių interesų neturinčius skaitytojus. Juolab kad autorius nestokojo subtilaus humoro ir turėjo savitą požiūrį į aplinką.

Apibendrinimai. Šv. Rapolas Kalinauskas – krikščioniškame pasaulyje plačiai žinoma, tačiau Lietuvoje, deja, kiek primiršta asmenybė. Mūsų šalies tyrėjų dėmesio nesulaukė ir jo atsiminimai, rašyti pačiame gyvenimo saulėlydyje (1903 m. rugsėjo 10 d. – 1904 m. antrame ketvirtyje) Černos basųjų karmelitų vienuolyne, nors tai daugeliu atžvilgių unikalus šaltinis, vertas įvairių sričių specialistų dėmesio. Memuarai teikia galimybę geriau pažinti ne tik patį autorių, jo savimone, bet ir to meto visuomenės socialinio, religinio, kultūrinio bei intelektualinio gyvenimo realijas. Atsiminimuose papasakotų istorijų spektras platus tiek teminiu, tiek geografiniu požiūriu. Veiksmas rutuliojasi gana didelėje Eurazijos žemyno teritorijoje: nuo tolimų Rytų Sibiro vietovių iki garsių Šveicarijos kurortų ir Prancūzijos sostinės Paryžiaus,

tačiau dėmesio centre – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės Rusijos imperijos valdžioje. Vaizdingumu, įtaiga ir apimtimi Kalinausko memuarai neprilygsta geriausiems šio žanro kūriniams, tačiau tai yra puiškus XIX a. antros pusės – XX a. pradžios memuarinės literatūros pavyzdys. Išskirtiniu aptariamo rašinio bruožu laikytina tai, kad autorius, būdamas dvasininku, aprašė tik savo pasaulietinio gyvenimo laikotarpį (1835–1877), kitaip negu dauguma kitų šios socialinės grupės atstovų memuaristų, paprastai dar jaunystėje pasišventusių kunigystei ir neturėjusių tokios ilgos ir spalvingos priešistorės kaip Kalinauskas. O svarbiausia – prieštaringa autoriaus praeitis (inžinieriaus, kariškio, sukilėlio, kalinio, tremtinio, emigranto patirtys) čia atkuriamą ir vertinama ne iš pasauliečio, bet iš dvasininko, griežtos regulos vienuolio pozicijų.

Teksto genezė sietina su bendra to laikmečio tendencija kaupti ir skelbti 1863–1864 m. sukilimo dalyvių, tremtinių ir emigracijos veikėjų atsiminimus kaip patikimų žinių apie jų autorius ir išsivaduojamojo judėjimo iš imperinės Rusijos priespaudos istorinių tyrimų šaltinį ateities kartoms. Lemiamu veiksniu Kalinauskui apsisprendžiant rašyti atsiminimus laikytina jo artimiausio bičiulio, kapucinų vienuolio, istoriko Edwardo Zygmunto Nowakowskio mirtis 1903 m. sausį, o įkvėpimo šaltiniu ir kūrybinio proceso kelrodžiu – 1900 m. Krokuvoje išleista Vilniaus vyskupo, tremtinio Adomo Stanislovo Krasinskio atsiminimų knyga *Wspomnienia biskupa Adama Stanisława Krasieńskiego*.

Tyrimas parodė, kad pats Kalinauskas neketino savo memuarų publikuoti, tačiau po autoriaus mirties jie sulaukė net kelių leidimų lenkų (1965, 2013), italų (1992), o fragmentai ir prancūzų (1908–1910) kalbomis. Pirmą kartą Kalinausko memuarų ištraukos išspausdintos 1908–1910 m. Belgijoje leistame karmelitų mėnraštyje *Chroniques du Carmel*. Manoma, kad jas į prancūzų kalbą išvertė ir paskelbė Kalinausko biografas Jeanas Baptiste'as Bouchaudas. Pažymėtina, kad tik šios publikacijos rengėjas disponavo Kalinausko atsiminimų originalu, tuo tarpu kiti leidėjai tokios galimybės neturėjo. Visą tekstą lenkų kalba pirmą kartą 1965 m. (antroji laida 2013 m.) paskelbęs istorikas Ryszardas Benderis atsiminimų rankraštį laikė dingusiu ir naudojosi Krokuvos basųjų karmelitų vienuolyne saugotu, prieš pat Antrąjį pasaulinį karą Vilniuje leidybos tikslais istorikės, Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventės, Valstybinės Vrublevskių bibliotekos praktikantės Jadvygos Karačevskos darytu jo nuorašu.

Tiriant Kalinausko atsiminimų publikavimo istoriją, paaiškėjo daug svarbių pačios Karačevskos, apie kurią iki šiol nieko nežinota, biografijos

faktų. O tarp jos rankraščių, saugomų LNMMB, aptikti du anksčiau literatūroje neminėti Kalinausko memuarų nuorašai. Nauja archyvinė medžiaga leidžia susidaryti vaizdą apie Stepono Batoro universiteto profesoriaus kunigo Czesławo Falkowskio tarpukariu inicijuoto, bet nerealizuoto aptariamo rankraščio leidybos projekto užkulsius ir atskleidžia publikacijos rengėjų požiūrį į šaltinį.

Palyginus atsiminimų originalą, rastą LMAVB, su nuorašais bei publikacijomis aiškėja, kad lenkų istoriografijoje įsitvirtinęs aptariamo teksto pavadinimas *Wspomnienia 1835–1877* nėra autentiškas, o sugalvotas 1965 m. išleistos knygos rengėjų. Originalas neturi (ir, atrodo, niekada neturėjo) antraštinio lapo ar viršelio. Pačiam Kalinauskui, kaip parodė rankraščio teksto analizė, būtų buvęs labiau priimtinas kitoks pavadinimo variantas – *Pamiętnik*.

Sprendžiant iš proveniencinio įrašo ir istoriografinių šaltinių, 1906–1907 m. ir dar kurį laiką po Kalinausko mirties atsiminimų originalas buvo saugomas Vadovicių basųjų karmelitų vienuolyne. XX a. ketvirto dešimtmečio antroje pusėje jis buvo atvežtas į Vilnių ir patikėtas jau minėtiems Falkowskiui ir Karačevskai, puoselėjusiems sumanymą jį publikuoti. Po Antrojo pasaulinio karo, kartu su kitais Karačevskos rankraščiais atsiminimų originalas pateko į Šv. Jurgio bažnyčią, kur buvo įrengtos tuometinių Knygų rūmų – LSSR valstybinio bibliografijos ir spaudos statistikos centro (veikė 1945–1992 m.) – saugyklos. Čia keletą dešimtmečių rankraštis gulėjo neatpažintas tarp daugybės kitų dokumentų. 1988 m. dalį netvarkytų rankraščių Knygų rūmai perdavė tuometės Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos (dabar – LMAVB) Rankraščių skyriui. Perimtų rankraščių masyje (jį sudaro per 40 000 archyvinių bylų) 1999 m. aptiktas Kalinausko atsiminimų autografas.

Šis neįtikimas radinys laikytinas ne tik archyvine sensacija, nepaprastai vertinga ir brangia dovana Lietuvai, bet ir įpareigojimu parengti naują, kritinį atsiminimų leidimą.

THE MANUSCRIPT OF THE MEMOIRS OF SAINT RAPHAEL
KALINOWSKI AND ITS PATH TO THE WROBLEWSKI LIBRARY OF
THE LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES

Ingrida Pajedaite

Summary

The subject of this investigation is the manuscript of the memoirs of St. Raphael Kalinowski (1835–1907), stored in the Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, which had been considered to have been lost since World War II. The article briefly presents the most important facts of the biography of the memoirs writer, reveals the circumstances under which the memoirs were written and how they found their way to the said library, analyzes its copies stored in other institutions, presents the characteristics of the primary source analysis of the manuscript, and discusses the peculiarities of its content and structure.

The author of the memoirs is an engineer of noble birth who was born and brought up in Vilnius, an officer of the Imperial Russian Army, a participant in the 1863–1864 uprising, a Siberian deportee, and emigrant and a Discalced Carmelite monk whose name was made known all over the Christian world by Pope John Paul II by beatifying him in 1963 and proclaiming him a Saint in 1991. His memoirs written between 10 September 1903 and the second quarter of 1904 in the Discalced Carmelite Monastery in Czerna is an excellent example of the memoirs literature of the second half of the 19th – the beginning of the 20th century. The genesis of the text is related to the general tendency of that period to accommodate and publicize the reminiscences of the participants of the 1863–1864 uprising, of deportees and emigration activists as a source of reliable information about their authors and for future generations of historical investigations into the movement of liberation from the oppression of imperial Russia.

The investigation showed that Raphael Kalinowski himself did not intend to publish his memoirs, however, after his death there were several editions in the Polish (1965, 2013), Italian (1992) and some fragments in French (1908–1910) languages. Extracts from Kalinowski's memoirs were published for the first time in the Carmelite monthly *Chroniques du Carmel*, published in Belgium in 1908–1910. It is thought that they were translated into French and published by Kalinowski's biographer Jean Baptiste Bouchaud. It should be noted that he was the only editor of that publication who used the original memoirs of Kalinowski, while the other editors did not have such a possibility. Ryszard Bender who published the complete text in the Polish language for the first time in 1965 (the second edition was issued in 2013) considered the manuscript to be lost and made use of the copy, which was stored at the Discalced Carmelite Monastery in

Cracow, made by the historian, graduate of Stephen Bathory University Jadwiga Karaczewska for publication purposes in Vilnius before World War II.

Judging from provenance information and historiographic sources, in 1906–1907 and some time after Kalinowski's death, the original memoirs were stored in the Discalced Carmelite Monastery in Wadowice. In the second half of the 1930s it was brought to Vilnius and entrusted to Karaczewska. After the war, together with other manuscripts of the historian, the manuscript of the memoirs found its way to the St. James Church, where the depositories of the then Book Palace – the State Center for Bibliography and Press Statistics of the Lithuanian SSR – were established. Since 1988 the unique manuscript has been stored in the Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.